

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»
ФАКУЛЬТЕТ ПРАВНИЧИХ НАУК**

Кафедра кримінального та кримінального процесуального права

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему:

**«ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС
РОЗСЛІДУВАННЯ УМИСНОГО ЗАПОДІЯННЯ ШКОДИ ЗДОРОВ'Ю
ОСОБИ»**

**(«The features of using special knowledge during the investigation of intentional
infliction of harm to person's health»)**

Навчальна дисципліна «Криміналістика»

Виконала:

Студентка 2 року навчання

магістерської програми

Перекута Анастасія Віталіївна

a.perekuta@ukma.edu.ua

Керівник курсової роботи:

Удовенко Жанна Володимирівна,

доцент кафедри кримінального та

кримінального процесуального

права, доктор юридичних наук, доцент

Київ 2023

Декларація
академічної доброчесності

Я, Перекута Анастасія Віталіївна, студентка 2 року навчання магістерської програми за спеціальністю 081 «Право» факультету правничих наук НаУКМА підтверджую таке:

- написана мною кваліфікаційна робота на тему «Особливості використання спеціальних знань під час розслідування умисного заподіяння шкоди здоров'ю особи» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, передбачених пунктами 3.1.1-3.1.6 Положенням про академічну доброчесність здобувачів освіти у НаУКМА, зі змістом якого я ознайомлена.

03.04.2023 р.

Перекута А. В.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ УМИСНОГО ЗАПОДІЯННЯ ШКОДИ ЗДОРОВ'Ю ОСОБИ	6
1.1. Деякі питання розслідування і кваліфікації умисного заподіяння шкоди здоров'ю особи.....	6
1.2. Поняття і зміст спеціальних знань, що використовуються під час розслідування умисного заподіяння шкоди здоров'ю особи.....	14
1.3. Форми використання спеціальних знань під час розслідування умисного заподіяння шкоди здоров'ю особи	17
РОЗДІЛ 2 ТАКТИКА ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ УМИСНОГО ЗАПОДІЯННЯ ШКОДИ ЗДОРОВ'Ю ОСОБИ	22
2.1. Використання спеціальних знань на першочерговому етапі розслідування умисного заподіяння шкоди здоров'ю особи	22
2.2. Використання спеціальних знань на наступних етапах розслідування умисного заподіяння шкоди здоров'ю особи	32
2.3. Особливості призначення експертиз під час розслідування умисного заподіяння шкоди здоров'ю особи	41
ВИСНОВКИ.....	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	60

ВСТУП

Актуальність теми. Арсенал спеціальних знань є необхідним не тільки для забезпечення процесу виявлення, фіксації, вилучення та збереження слідів, але також для максимально інформативного їх дослідження. При цьому наявні знання слідчого є очевидно недостатніми для повного та всебічного дослідження місця події, проведення освідування, допиту та інших слідчих (розшукових) дій. В цьому випадку виникає необхідність у залученні спеціалістів.

Використання спеціальних знань, без перебільшень, є невід'ємною частиною будь-якого кримінального провадження. Вони здатні вирішити, здавалося б, найскладніші завдання, які тільки можуть ставати на шляху слідства та суду до встановлення достовірних даних і правди, як процесуальної, так і матеріальної.

Розслідування ж заподіяння умисної шкоди здоров'ю особи, зі свого боку, є трудомістким та відповідальним процесом, у якому немає місця жодним похибкам або неточностям. Тому він і вимагає від усіх причетних до розслідування означеної категорії кримінальних проваджень подібного обсягу розумових зусиль, тієї висоти й глибини їх спеціальної професійної підготовки, виняткового професійного досвіду та показового рівня загальної ерудованості з блискучим вмінням враховувати неймовірну кількість найдрібніших деталей та обставин вчинення особою конкретного злочинного діяння.

Чимало світлих розумів присвятили власні життя та численні наукові праці вивченню та висвітленню найрізноманітніших питань тактики використання спеціальних знань під час розслідування тих чи інших кримінально-караних діянь, серед них – В. В. Бірюков, А. В. Іщенко, Н. І. Клименко, В. К. Лисиченко, В. І. Галаган, Б. В. Романюк, М. Я. Сегай, В. В. Семенов, Ж. В. Удовенко та багато інших небайдужих вчених-криміналістів.

Отож, *метою* цього дослідження є комплексне вивчення використання спеціальних знань під час розслідування умисного заподіяння шкоди здоров'ю особи і удосконалення тактичних прийомів та рекомендацій для підвищення ефективності їх використання..

Для досягнення поставленої мети були визначені наступні *завдання*:

- розкрити загальні питання розслідування і кваліфікації умисного заподіяння шкоди здоров'ю особи;
- виокремити поняття та зміст спеціальних знань, що використовуються під час розслідування умисного заподіяння шкоди здоров'ю особи;
- висвітлити основні форми використання спеціальних знань під час розслідування умисного заподіяння шкоди здоров'ю особи;
- прослідкувати процес використання спеціальних знань на першочерговому етапі розслідування умисного заподіяння шкоди здоров'ю особи;
- дослідити використання спеціальних знань на наступних етапах розслідування умисного заподіяння шкоди здоров'ю особи;
- окреслити та проаналізувати особливості призначення експертиз під час розслідування умисного заподіяння шкоди здоров'ю особи.

Об'єктом проведеного дослідження є кримінальні процесуальні правовідносини, пов'язані з використанням спеціальних знань під час розслідування умисного заподіяння шкоди здоров'ю особи.

Предмет становлять особливості використання спеціальних знань під час розслідування умисного заподіяння шкоди здоров'ю особи.

Під час написання цієї роботи використовувалися здебільшого загальнонаукові та спеціальні *методи досліджень*, такі як діалектичний, системний, поведінковий, герменевтичний методи, метод описання, порівняльно-правовий тощо. Для прикладу, діалектичний метод застосовано під час з'ясування сутності й особливостей призначення й проведення експертиз. Герменевтичний метод став у нагоді для інтерпретації понять

«спеціальні знання», «форми їх використання». Порівняльно-правовий метод застосовано для змістовного зіставлення наявних теоретичних підходів щодо визначення сутності спеціальних знань у кримінальному провадженні України.

Одержані результати дослідження мають *наукове і практичне значення*, яке полягає у тому, що на основі аналізу тактики використання спеціальних фахових знань під час розслідування умисного заподіяння шкоди здоров'ю особи, було зібрано та окреслено найголовніші питання проведення судових експертиз різних родів та видів, які є корисними під час встановлення та відтворення усіх важливих нюансів слідової картини означеної кримінально-караної події. Водночас усі набуті теоретичні напрацювання ми додаємо до власної спеціально-профільної скарбнички знань, до якої постійно звертатимемося у майбутній професійній діяльності як практикуючі юристи.

РОЗДІЛ 1

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ

ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ УМИСНОГО ЗАПОДІЯННЯ ШКОДИ

ЗДОРОВ'Ю ОСОБИ

1.1. Деякі питання розслідування і кваліфікації умисного заподіяння шкоди здоров'ю особи

Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, [1]. Цю істину закріплює Основний закон нашої країни, а її непорушне й повсякчасне дотримання надає Україні статусу правової, соціальної держави. Зі свого боку, забезпечення такого дотримання, його належність, достатність та ефективність входить до відання нікого іншого як вітчизняних правоохоронних сил та відповідних органів останніх. Отже, добробут та безпека українців виступає їхньою першочерговою місією та особливою відповідальністю.

Своєчасне ж розслідування злочинів проти життя та здоров'я, честі, гідності, недоторканості особи (поряд з їх превенцією) є невід'ємною частиною правоохоронної діяльності у будь-якому громадянському суспільстві. Зокрема, Кримінальний кодекс України (далі в роботі – КК України), зокрема розділ другий його Особливої частини, [2], наразі налічує 31 статтю, які передбачають відповідальність за злочини проти названих найцінніших людських благ, посягання на які тому і визнаються найнебезпечнішими у кримінально-правовому аспекті. З тотожних причин питання кваліфікації та розслідування цих злочинних протиправних діянь потребують особливої уваги з боку як фахівців-практиків, так і криміналістів-теоретиків.

¹ Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

² Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 р. № 2341 – III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25-26. ст. 131.

Це дослідження буде присвячене питанням дещо вузкого кола злочинів, які ми відносимо до таких, що більшою мірою спрямовані саме *проти здоров'я* тієї чи іншої особи, є *умисними* та зазвичай виражаються у порушенні цілісності або фізіологічних функцій органів і тканин людського тіла. Тобто наш аналіз стосуватиметься здебільшого питань розслідування заподіяння *умисних тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості* та особливостей оцінки наслідків, які наступили для здоров'я потерпілої особи в результаті цих протиправних посягань. Дефініції та санкції означених діянь містяться у таких загальних статтях названого розділу Особливої частини КК, як стаття 121 – умисне тяжке тілесне ушкодження; стаття 122 – умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження; стаття 125 – умисне легке тілесне ушкодження; плюс дві спеціальні норми: стаття 123 – умисне тяжке тілесне ушкодження, заподіяне у стані сильного душевного хвилювання – та стаття 124 – Умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Для цих цілей криміналістична характеристика запропонованого виду злочинів повинна включати: способи їх вчинення; висвітлення можливих знарядь/засобів їх вчинення; аналіз даних про особу злочинця та особу потерпілого; ціль і мотив посягання; обставини, що сприяли вчиненню такого злочину тощо, [3, с.232]. Їхня ж кримінально-правова оцінка (кваліфікація) вимагатиме від нас точної орієнтації на обраний нами родовий об'єкт цих злочинів – суспільні відносини щодо охорони саме *здоров'я особи*, адже пам'ятаємо, що згадуваний II розділ Особливої частини КК України об'єднує посягання на два різних родових об'єкти (суспільні відносини щодо охорони життя та суспільні відносини щодо охорони здоров'я особи). Водночас принагідно відмітимо, що «кожний злочин проти життя завжди пов'язаний із

³ Настільна книга слідчого: [Наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів] / НЗ2 М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К: Вид. Дім «Ін Юре», 2007. – 728 с.

заподіянням шкоди здоров'ю, проте не кожне посягання проти здоров'я зашкоджує життю», [4].

Отож, у Правилах судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень знаходимо, що з медичної точки зору, тілесні ушкодження – це порушення анатомічної цілісності тканин, органів та їх функцій, що виникає як наслідок дії одного чи кількох зовнішніх ушкоджуючих факторів – фізичних, хімічних, біологічних, психічних (п. 1.2 Правил), [5]. У кримінально-правовій царині ми звикли надавати аналізованому поняттю значення *винного фізичного або психічного впливу* на чужий організм, який, звісно ж, так само полягає у порушенні анатомічної цілісності або фізіологічних функцій органів і тканин потерпілої особи.

Як вже зазначалося, вітчизняний Кримінальний кодекс розрізняє тілесні ушкодження трьох ступенів (про це згадується і в п. 1.5 Правил): тяжке, середньої тяжкості та легке. На практиці названий поділ здійснюється за допомогою спеціальних знань та навичок експертів-криміналістів, зокрема шляхом проведення ними судово-медичних експертиз, з врахуванням, передусім, відповідних положень КК статей 121-125 і тих же Правил судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, затверджених наказом МОЗ України від 17 січня 1995 року № 6. Але на цьому детальніше зупинимося у наступних розділах, а поки стисло охарактеризуємо зміст кожного виду ушкоджень за-для належного розуміння порядку встановлення їх ступеня тяжкості та власне подальшого уникнення будь-яких помилок при спробах кваліфікації цього роду злочинів проти здоров'я особи.

Найперше, відмежуємо тілесні ушкодження від удару, побойів, мордування та інших насильницьких дій, «які завдають фізичного болю, але не

⁴ Мультимедійний підручник з навчальної дисципліни «Кваліфікація окремих видів злочинів». URL: [Кримінальне право \(naiaiu.kiev.ua\)](http://naiaiu.kiev.ua) (дата звернення: 11.02.2023).

⁵ Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень: Наказ МОЗ України від 17.01.1995 р. № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95> (дата звернення: 11.02.2023).

спричиняють тілесних ушкоджень (тобто прямо до них їх не відносять)», [6]. Так, *тяжким* визнається лише таке *тілесне ушкодження*, що:

- є небезпечним для життя в момент його заподіяння;

Небезпечними для життя є ушкодження, що самі по собі загрожують життю потерпілого в момент заподіяння або при звичайному їх перебігу закінчуються смертю. Наслідок заподіяного ушкодження не може впливати на визнання його тяжким. Тобто своєчасна медична допомога, яка сприяла швидкому і повному видужанню потерпілого, не виключає відповідальності за статтею 121 КК України, якщо ушкодження були небезпечні для життя в момент їх заподіяння. Спосіб заподіяння тілесного ушкодження, а також використані засоби не є критерієм віднесення тілесного ушкодження до небезпечного для життя. Ця особливість повинна визначатися лише характером самого ушкодження, [7, с. 232].

- спричинило втрату будь-якого органу чи його функцій;

Під органом варто розуміти частину людського організму, що виконує одну або декілька функцій, що мають істотне значення для життєдіяльності всього організму (втрата руки/ноги, зору, слуху, здатності мовлення, репродуктивної здатності). Зміст кожної з щойно перелічених ознак тяжкого тілесного ушкодження розкритий у відповідних підпунктах п. 2.1.4 Правил судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень.

- стало причиною психічної хвороби;

Поняттям «психічна (душевна) хвороба» охоплюється будь-яке психічне захворювання, незалежно від його тяжкості, тривалості або невиліковності. При цьому до психічних захворювань не можна віднести пов'язані з ушкодженням реактивні стани (психози, неврози) (п. 2.1.5 Правил).

⁶ Мультимедійний підручник з навчальної дисципліни «Кваліфікація окремих видів злочинів». URL: [Кримінальне право \(naia.kiev.ua\)](http://naia.kiev.ua) (дата звернення: 13.02.2023).

⁷ Настільна книга слідчого: [Наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів] / НЗ2 М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К: Вид. Дім «Ін Юре», 2007. – 728 с.

- спричинило інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менше ніж на одну третину (не менше за 33%);
- призвело до переривання вагітності;

Під час встановлення цієї ознаки тілесного ушкодження слід мати на увазі такі умови: 1) строк вагітності не має значення; 2) переривання вагітності не викликане особливостями організму потерпілої, а є закономірним наслідком ушкодження (п. 2.1.7 Правил).

- виявилось в невинному знівеченні обличчя.

Непоправним знівечення обличчя визнається у тих випадках, коли ушкодження обличчя потерпілого не може бути виправлено інакше, як за допомогою хірургічного втручання (косметичної операції). Ця ознака тяжкого тілесного ушкодження передбачає наявність відразу трьох умов: 1) предметом посягання виступає обличчя; 2) внаслідок посягання має місце знівечення обличчя; 3) знівечення є непоправним. Питання про знівечення обличчя є не медичним, а юридичним і має вирішуватись слідчим та судом із урахуванням загальноприйнятих житейських уявлень про нормальний стан обличчя людини (п. 2.1.8 Правил). У п. 27 ППВСУ від 7 лютого 2003 року № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» підкреслено, що «визначення наявності знівечення обличчя є компетенцією суду. Встановлювати ж, чи є знівечення обличчя непоправним, необхідно за допомогою судово-медичної експертизи», [8].

Закінченим цей злочин є: у разі визнання умисного тілесного ушкодження тяжким за ознакою його небезпечності для життя в момент заподіяння – з моменту вчинення такого діяння (формальний склад); у всіх інших випадках – із моменту настання наслідків, зазначених у частині першій статті 121 КК (матеріальний склад). Суб'єкт злочину – осудна фізична особа, яка досягла 14-річного віку.

⁸ Мультимедійний підручник з навчальної дисципліни «Кваліфікація окремих видів злочинів». URL: [Кримінальне право \(naiau.kiev.ua\)](http://naiau.kiev.ua) (дата звернення: 12.02.2023).

Умисним середньої тяжкості тілесним ушкодженням є тілесне ушкодження, яке не є небезпечним для життя і не потягло за собою наслідків, передбачених статтею 121 КК України, але все рівно спричинило тривалий розлад здоров'я або значну стійку втрату працездатності менш як на одну третину. Отож, маємо чотири ознаки, характерних для цього ступеня тілесних ушкоджень. З них дві, так би мовити, «негативні» (тобто для кваліфікації скоєного як середньої тяжкості тілесного ушкодження слід встановити їх відсутність) та дві «позитивні» (вони вказані альтернативно, тобто середньої тяжкості тілесне ушкодження має місце за наявності хоча б однієї з них): 1) відсутність небезпеки для життя; 2) відсутність наслідків, передбачених статтею 121 КК України; 3) тривалий розлад здоров'я; 4) значна стійка втрата працездатності менш як на одну третину. Отже, середньої тяжкості тілесне ушкодження має місце за одночасної відсутності ознак 1 і 2 та наявності однієї з двох: 3 або 4, [9].

Згідно з Правилами (п. 2.2.2), під тривалим розуміємо розлад здоров'я строком понад 3-х тижнів (більш ніж 21 день). Під стійкою ж втратою працездатності менш як на одну третину – втрату загальної працездатності від 10 до 33% (п.2.2.3) – певний середній показник між стійкою втратою працездатності при тяжкому тілесному (33% і більше) та її незначною втратою при ушкодженні легкого ступеня (до 10%).

Кваліфікуючи ж *легке тілесне ушкодження* (стаття 125 КК України), завжди слід пам'ятати, що умисні тілесні ушкодження цього ступеня бувають двох видів:

а) *легке тілесне ушкодження*, що має незначні скороминучі наслідки, тривалістю не більш як шість днів (частина 1 статті 125 КК – синець, подряпина тощо);

⁹ Мультимедійний підручник з навчальної дисципліни «Кваліфікація окремих видів злочинів». URL: [Кримінальне право \(naiau.kiev.ua\)](http://naia.kiev.ua) (дата звернення: 12.02.2023).

б) легке тілесне ушкодження, що спричинило короточасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності (частина 2 статті 125 КК України).

Короточасним слід вважати розлад здоров'я тривалістю понад 6 днів, але, повторимось, не більш трьох тижнів (21 день). Незначною стійкою втратою працездатності визнаємо втрату загальної працездатності до 10%. Відсоток втрати працездатності знову ж таки визначається судово-медичною експертизою (п.п. 2.3.1 - 2.3.5 Правил).

Наостанок, говорячи про важливі моменти кваліфікації таких спеціальних складів злочину «умисне тяжке тілесне ушкодження», а саме його вчинення у стані сильного душевного хвилювання (стаття 123 КК України) або у разі перевищення меж необхідної оборони / перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця (стаття 124 КК України), вважаємо за необхідне зупинитися на особі потерпілого від цих діянь та деяких особливостях їхньої суб'єктивної та об'єктивної сторін. Тож, кваліфікуючи діяння за статтею 123 КК України, слід звернути увагу, передусім, на те, що «потерпілим від цього злочину є лише особа, яка своїми діями (протизаконним насильством чи тяжкою образою) викликала у винного стан сильного душевного хвилювання», [10]. Такий стан у психіатрії називають афективним або просто афектом. Це дуже сильний емоційний спалах/порив. Він є (що важливо) раптовим і нетривким. Тому для слідчих будуть підвищено показовими такі ознаки об'єктивної сторони аналізованого складу злочину, як час періоду наявності у винного стану сильного душевного хвилювання та певна характерна обстановка вчинення подібних протиправних діянь (як з боку потерпілого, так і з боку винного).

Таким чином, кваліфікація дій за статтею 123 КК України буде правильною лише за умови, що умисне тяжке тілесне ушкодження: по-перше, заподіяне у стані сильного душевного хвилювання; по-друге, такий стан виник

¹⁰ Мультимедійний підручник з навчальної дисципліни «Кваліфікація окремих видів злочинів». URL: [Кримінальне право \(naia.kiev.ua\)](http://naia.kiev.ua) (дата звернення: 12.02.2023).

раптово; по-третє, це сталося в обстановці протизаконного насильства чи тяжкої образи з боку потерпілого (при цьому вказівка у цій статті на систематичне знущання з боку потерпілого, на відміну від статті 116 КК України, відсутня). Умисне ж заподіяння за таких обставин середньої тяжкості або легкого тілесного ушкодження злочином, відповідно до чинного законодавства, не визнається.

Потерпілими ж від злочину, передбаченого статтею 124 КК України, є аж три категорії осіб:

- особа, яка вчинює суспільне небезпечне посягання і щодо якої винний застосовує заходи *необхідної оборони* (стаття 36 – Необхідна оборона);
- особа, дії якої були *неправильно оцінені* винним (стаття 37 – Уявна оборона);
- особа, яка вчинила злочин і щодо якої винний вживав *заходів із затримання* (стаття 38 – Затримання особи, що вчинила кримінальне правопорушення).

Тобто натомість спеціальними суб'єктами цього злочину можуть бути лише осудні особи 16-річного віку, які під час його скоєння перебували у стані чи то необхідної, чи то уявної оборони, або правомірно намагалися затримати особу, яка вчиняла інше злочинне протиправне діяння. Закінченим цей (та попередньо проаналізований) злочин є з моменту заподіяння потерпілому тяжкого тілесного ушкодження. Заподіяння необережного тяжкого тілесного ушкодження при перевищенні меж необхідної/уявної оборони або перевищенні заходів, необхідних для затримання злочинця, тотожно не тягнуть за собою кримінальної відповідальності за нанесену потерпілому шкоду та не можуть кваліфікуватися ні за статтею 124 КК України, ні за статтею 128 КК України.

1.2. Поняття і зміст спеціальних знань, що використовуються під час розслідування умисного заподіяння шкоди здоров'ю особи

Хотілося б почати з короткої побічної характеристики, насамперед, поняття використання спеціальних знань під час розслідування тих чи інших протиправних злочинних діянь загалом. Тут одразу наголосимо, що, без заперечень, досудове розслідування у будь-якому кримінальному провадженні вимагає від слідчих чималого рівня їхньої загальної ерудиції, однак, як і для більшості фахівців у своїй царині, спеціальні (вузько-профільні) знання мають особливе значення для якісного й належного виконання останніми їхніх професійних обов'язків та делегованих їм функцій і повноважень. Адже, на моє скромне переконання, спеціаліст з усього – спеціаліст з нічого.

При цьому, яким би високоосвіченим та добре підготовленим за своєю спеціальністю не був суб'єкт діяльності з розслідування кримінальних правопорушень, він завжди залишається спеціалістом, знову-таки, вузького профілю. За межами його професійних знань та навичок лежить багато чого з того потенціалу науки, техніки, ремесел, мистецтва, чим він належним чином не володіє. Тому у всіх необхідних випадках він вправі й повинен вдаватися до допомоги спеціалістів під час вирішення питань, які належать до їх компетенції, [11].

На жаль, вітчизняний кримінальний процесуальний закон не дає нам конкретного визначення названого виду знань, та варто відмітити, натомість дещо проливає світло на їх зміст. Зокрема, у частині 2 статті 71 Кримінального процесуального кодексу України знаходимо, що спеціаліст як особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками і може надавати консультації, пояснення, довідки та висновки під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок, може бути (підкреслено факультативний характер) залучений для надання *безпосередньої технічної допомоги* (фотографування, складення схем, планів,

¹¹Мультимедійний підручник «Криміналістика». Розділ 3. Криміналістична тактика. URL: <https://arm.naiu.kiev.ua/books/criminalistics/info/lec21.html>

креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду, а також для *надання висновків* з питань, що належать до сфери його знань, під час досудового розслідування кримінальних проступків.

Для прикладу, маємо ще й статтю 242 КПК України, яка закріплює собою наразі вже зобов'язання для слідчих (або прокурорів) вдаватися до використання спеціальних знань для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження (частина друга зазначеної статті). Мова йдеться про проведення судових експертиз як однієї з основних форм використання спеціальних знань у кримінальному провадженні (але про це згодом).

Отож, проаналізувавши щойно згадані положення процесуального закону досліджуваної сфери, ми можемо покладатися здебільшого на доктрину та погодитися з науковцями, які присвятили себе вирішенню цих проблемних питань використання спеціальних знань, та врешті зійшлися на їх зведеному та, що показово, геніально простому визначенні як *знань, «які лежать в основі тих чи інших спеціальностей та спеціалізацій»*, [12, с. 35]. При цьому, вони можуть бути прямо не пов'язані з веденням кримінального провадження (ті ж таки мистецтво фотографії, основи креслення тощо), однак використовуються і часто є необхідними, ба навіть незамінними, для досягнення конкретних слідчих цілей в ході кримінального процесу.

Поряд з цим, застосувавши наведене означення до кола інтересів криміналістів (тієї «основи» вже суто їхньої спеціалізації), знаходимо, що вчені сфери, у свою чергу, встигли поділити власні знання зі спеціальності на *криміналістичні* та кримінально-процесуальні спеціальні знання, [13, с. 8]. Перші цікавитимуть нас найбільше в межах цієї роботи. Адже саме вони є

¹² Актуальні питання криміналістики: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 20 груд. 2018 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2019. – 334 с.

¹³ Семенов В. В. Спеціальні знання в розслідуванні злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / В. В. Семенов. – Київ, 2006. – 212 с.

тими професійними знаннями, отриманими слідчими в результаті їх навчання та подальшому процесі роботи – практичної слідчої діяльності, які використовуються останніми для виявлення, фіксації та дослідження слідів злочину з метою одержання доказової та орієнтуючої інформації. Тут zarazom дуже важливо провести межу та констатувати, що не є спеціальними знання в галузі матеріального та процесуального права, загальновідомі та загальнодоступні наукові знання, [14, с. 168].

Таким чином, очевидним стає той факт, що ефективність розслідування злочинів, зокрема пов'язаних з умисним заподіянням шкоди здоров'ю особи, значною мірою залежить саме від уміння слідчого тактично грамотно та всебічно застосовувати весь арсенал спеціальних знань та навичок для отримання доказової і орієнтуючої інформації як самостійно, так і з залученням фахівців (спеціалістів, експертів) інших галузей. З цього можемо вивести й власне узагальнене визначення поняття спеціальних знань.

Так, спеціальні знання в криміналістичній сфері – це професійні знання, що набуваються слідчими в результаті навчання та практичної діяльності, які дозволяють їм виявляти, фіксувати та досліджувати сліди злочину з метою збору доказів та отримання інформації для розкриття злочинів та забезпечення правосуддя. Ці знання можуть включати такі області як криміналістика, балістика, графологія, експертиза документів, ДНК-аналіз, фізика, хімія та інші науки, що стосуються виявлення, аналізу та інтерпретації доказів у кримінальному провадженні.

Крім того, дуже важливим є залучення спеціалістів та експертів з інших галузей, що можуть мати важливі знання для вирішення конкретних кримінальних справ. Такі спеціалісти можуть надавати необхідну експертну думку та допомагати в зборі та аналізі доказів. Вони можуть бути професіоналами з таких галузей як фізика, хімія, біологія, комп'ютерні науки, архітектура та інші. Залучення таких фахівців дозволяє забезпечити високий

¹⁴ Загородній І. В. Розслідування злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / І. В. Загородній. – Одеса, 2017. – 243 с.

рівень дослідження та обґрунтованість прийнятих рішень в кримінальних справах.

Вважаємо, усі вищевикладені нюанси такими, що заслуговують належної уваги як юристів-практиків, так і законодавця, тому для полегшення розуміння сутності аналізованого поняття пропонуємо внести зміни до частини першої статті 3 Кримінального процесуального кодексу України (Визначення основних термінів Кодексу) та додати наступний пункт:

спеціальні знання – це професійні знання і навички слідчих та залучених спеціалістів галузі, які дозволяють ефективно виявляти, фіксувати та всебічно досліджувати докази у кримінальному провадженні для забезпечення правосуддя.

1.3. Форми використання спеціальних знань під час розслідування умисного заподіяння шкоди здоров'ю особи

Говорячи про існуючі форми використання спеціальних знань галузі, то в дотичній літературі, як вже побічно згадувалося, загальновизнаними вважаються дві з них – *судова експертиза* та *участь спеціаліста* під час проведення процесуальних дій, [15, с. 280].

Однак, як ми це з'ясували у попередньому підрозділі роботи, цей список можна розширити не менш важливим *самостійним використанням* власних знань зі спеціальності слідчим. З іншого ж боку, як слушно зазначається дослідниками, слідчий може безпосередньо користуватися криміналістичними засобами, які є в арсеналі експертів-криміналістів, і основами медичних знань, які він набув під час навчання та завдяки життєвому досвіду, але це не завжди виправдовує себе. Безпосереднє використання слідчим спеціальних знань певною мірою відволікає його від основної діяльності, і кращих результатів

¹⁵ Мединська, Л. В. Використання спеціальних знань у кримінальному провадженні України. Прикарпатський юридичний вісник, 2014. 278-286.

можна досягти за умови залучення відповідних спеціалістів до участі у слідчих (розшукових) діях, [16, с. 92].

Отож, все ж таки зосередимося на розкритті саме перших двох процесуальних форм використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, зокрема умисного заподіяння шкоди здоров'ю особи. Тут водночас варто коротко звернутися до ще однієї класифікації досліджуваних знань, а саме – їх поділу на вище перелічені *процесуальні* та *непроцесуальні* форми. Цей поділ є досить умовним та проводиться залежно виключно від процесуальної врегульованості порядку використання останніх і, відповідно, відбиття отриманих результатів цієї діяльності у процесуальних документах.

Таким чином, зрозуміло, що непроцесуальні форми використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень мають місце тоді, коли результати їх застосування не відбиваються у процесуальних документах. Поширеною непроцесуальною формою використання спеціальних знань є *відомчі ревізії*. Вони проводяться поза рамками кримінального процесу за ініціативою органів державного управління чи іншого власника для встановлення фактів, що мають певне юридичне значення.

Наприклад, це можуть бути документальні ревізії, товарознавчі дослідження тощо, які проводяться спеціалістами окремого підприємства, організації, установи чи відомства. За результатами цих перевірок і розслідувань складаються документи, які використовуються, перш за все, зацікавленими юридичними особами та відомствами. Результати таких відомчих ревізій та розслідувань – «акти», «висновки» та інші документи залучаються до матеріалів кримінальних проваджень, як витребувані документи згідно із статтею 93 КПК України і можуть розглядатися як процесуальні джерела доказів (частина 2 статті 84 КПК України).

¹⁶ Дрозд В.Г., Лук'янчиков Б.Є. Взаємодія слідчого з спеціалістом в процесі розслідування злочинів, пов'язаних з завданням тілесних ушкоджень. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ: зб. наук. пр. 2006. Вип. 32. С. 91-96.

Наступною непроцесуальною формою використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень є *консультативна допомога спеціалістів*. З цією метою використовується вже накопичений досвід спеціаліста з урахуванням особливостей конкретних обставин. Така допомога надається в усній або письмовій формі. Письмова консультація може надаватися як фізичними, так і юридичними особами (експертними закладами, профільними науково-дослідними інститутами, вищими навчальними закладами та іншими установами і закладами) за письмовим зверненням слідчого. Важливо, що консультація є думкою спеціаліста, яка має тільки орієнтує значення в кримінальному провадженні. Навіть викладена письмово, вона не може розглядатися як доказ, оскільки не має процесуальних гарантій достовірності викладених відомостей. Отже, консультація може слугувати тільки підставою для прийняття тих чи інших тактичних або процесуальних рішень, однак відповідальність за це рішення повністю несе та посадова особа, яка прийняла його, [17].

Наразі повернемося до розгляду основних процесуальних форм використання спеціальних знань, які відіграють очевидно більш значущу роль під час розслідування кримінально-караних діянь, з огляду, зрозуміло, на їх природу та відображення самого факту їх використання у низці відповідних процесуальних документів (постановах, протоколах слідчих (розшукових) дій, висновках експертів тощо). Зокрема, *участь спеціаліста у кримінальному провадженні* передбачена статтею 71 КПК України. За загальним же правилом, під час розслідування злочинів спеціалісти залучаються до участі у слідчих (розшукових) діях у випадках:

- 1) відсутності у слідчого спеціальних знань і навичок, необхідних для кваліфікованої підготовки та проведення слідчої (розшукової) дії;
- 2) недостатнього оволодіння слідчим прийомами та засобами швидкого і якісного виконання роботи, що вимагає спеціальних знань і навичок;

¹⁷ Мультимедійний підручник «Криміналістика». Розділ 3. Криміналістична тактика. URL: <https://arm.naiu.kiev.ua/books/criminalistics/info/lec21.html> (дата звернення: 21.03.2023).

3) необхідності з етичних чи тактичних міркувань доручити виконання певних дій саме спеціалісту;

4) одночасного застосування декількох засобів криміналістичної техніки;

5) необхідності виконати значний обсяг роботи, яка потребує спеціальних знань та навичок, [18, с. 414].

При цьому, залучення спеціаліста – це право, а не обов'язок слідчого. Він сам вирішує це питання, керуючись своїми уявленнями про обсяг та складність роботи під час проведення тієї чи іншої слідчої (розшукової) дії, а також про необхідність спеціальної допомоги.

Під час досудового розслідування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані саме з нанесенням тілесних ушкоджень, до участі у проведенні слідчих (розшукових) дій найчастіше залучаються особи, що мають спеціальні знання, звісно ж, у галузі медицини (судово-медичний експерт або лікар). Беручи участь у проведенні окремих слідчих (розшукових) дій або надаючи слідчому консультації в якості спеціаліста, судово-медичний експерт або лікар (при неможливості забезпечення участі судово-медичного експерта) допомагають слідчому попередньо (до проведення судово-медичної експертизи) встановити ступень тяжкості тілесних ушкоджень, що надасть можливість правильно кваліфікувати діяння, визначити давнину заподіяння тілесних ушкоджень, з'ясувати механізм їх заподіяння, знаряддя, які для цього використовувались, оцінити стан потерпілого після застосування до нього насильства і можливість спілкування з ним для отримання інформації про обставини злочину тощо, [19, с. 164-165].

Однак, як би там не було, найбільш особливе місце у розслідуванні умисного заподіяння шкоди здоров'ю особи належить такій процесуальній формі використання спеціальних знань як *судова експертиза*. Адже відповідно до частини 2 статті 242 КПК України слідчий, підкреслимо, *зобов'язаний*

¹⁸ Криміналістика: підручник /В.В. Пясковський, Ю.М. Чорноус, А.В. Іщенко, О.О. Алексєєв та ін. Київ: Центр учбової літератури, 2015. 544 с.

¹⁹ Дрозд В.Г. Проблемні питання використання спеціальних знань при розслідуванні умисних тяжких тілесних ушкоджень. Митна справа. 2011. №3, ч. 2. С. 164–168

звернутися до експерта для проведення експертизи щодо встановлення причин смерті (у нашому випадку при розслідуванні злочинів, передбачених частиною 2 статтею 121 КК України) та встановлення тяжкості і характеру тілесних ушкоджень.

Зокрема, у статті 1 Закону України (далі у тексті – ЗУ) «Про судову експертизу» законодавець пропонує під терміном «судова експертиза» розуміти дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду, [20].

Тобто, намагаючись рухатися від загального до конкретного, знов наштовхуємося на так зване широке розуміння спеціальних знань. Більш того, починаємо чітко усвідомлювати той тягар відповідальності, який лягає на плечі експерта-криміналіста як тієї особи, яка відповідно до частини першої статті 69 КПК України завдяки власному багажеві цих наукових, технічних або інших спеціальних знань, уповноважена законом на проведення експертизи і якій відповідно доручено проводити дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та давати висновки з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань.

Тож, чим більш глибоким буде змістовне наповнення цього спеціального «багажу» судового експерта, тим якіснішим буде виконання ним його процесуальних обов'язків, що, своєю чергою, є дуже важливим. Адже саме висновок експерта є процесуальним джерелом доказів (частина 2 статті 84 КПК України) та має однакове процесуальне значення з іншими доказами у кримінальному провадженні, що робить судову експертизу, вкотре повторимось, провідною та найбільш відповідальною формою використання спеціальних знань під час вирішення найрізноманітніших завдань кримінального судочинства.

²⁰ Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (дата звернення: 09.02.2023).

РОЗДІЛ 2

ТАКТИКА ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ УМИСНОГО ЗАПОДІЯННЯ ШКОДИ ЗДОРОВ'Ю ОСОБИ

2.1. Використання спеціальних знань на першочерговому етапі розслідування умисного заподіяння шкоди здоров'ю особи

Загалом, як це відомо, процес розслідування злочинів, у тому числі і навмисного заподіяння шкоди здоров'ю особи, наразі складається з двох основних етапів:

- 1) *першочерговий етап розслідування;*
- 2) етап подальшого розслідування;

Використання спеціальних знань, у тому або іншому їх обсязі, відбувається на кожному з зазначених етапів. На першочерговому ж етапі розслідування повинні бути проведені, зрозуміло, найбільш нагальні слідчі (розшукові) дії. При цьому, ігнорування цього моменту загрожує втратою слідів злочину, а, отже, доказів у кримінальному провадженні. Успішне ж розслідування злочинів, спрямованих проти життя і здоров'я особи багато в чому залежить саме від того, наскільки своєчасно і компетентно/тактично грамотно були проведені початкові слідчі кроки.

Зокрема, переглянута практика (кримінальні провадження про умисне заподіяння шкоди здоров'ю особи вивчалися в межах переддипломної практики) показала, що *типовими слідчими (розшуковими) діями на первісних етапах розслідування* досліджуваної категорії злочинів зазвичай є:

- допит потерпілого;
- освідування і огляд одягу потерпілого;
- огляд місця події;

- огляд речей (знарядь злочину);
- допит свідків;
- затримання і особистий обшук підозрюваного;
- допит підозрюваного;
- освідкування і огляд одягу підозрюваного;
- обшук за місцем проживання (роботи) підозрюваного;
- пред'явлення підозрюваного до впізнання;
- проведення судово-медичної, криміналістичних та інших експертиз.

Однак, спочатку, для вирішення питання про початок досудового розслідування, слідчий має чітко встановити підстави для цього, якими, насамперед, виступають, звісно ж, *протиправність, суспільна небезпека і караність діяння*. Саме ці ознаки слід дослідити в ході попередніх перевірок, адже лише вони можуть утворити собою реальну підставу для прийняття відповідного процесуального рішення.

Таким чином, *метою* використання спеціальних знань буде встановлення наступних даних:

- 1) обставини, що стосуються події злочину:
 - а) чи був факт навмисного заподіяння шкоди здоров'ю;
 - б) час і місце скоєння злочину;
 - в) спосіб заподіяння шкоди здоров'ю;
 - г) характер і механізм утворення пошкоджень, наявних на потерпілій особі;
 - д) ступінь тяжкості заподіяної шкоди здоров'ю;
- 2) обставини, що визначають винність особи, яка заподіяла шкоду здоров'ю:
 - а) число осіб, які брали участь у події;
 - б) ким заподіяно шкоду здоров'ю;
 - в) мотив і мета заподіяння пошкоджень;

г) дії злочинців на місці події, спосіб прибуття на місце події, намагання приховування слідів тощо, [21, с. 77].

Отож, як бачимо, при отриманні слідчим інформації про заподіяння шкоди здоров'ю, виїзд на місце події є необхідним і обов'язковим. Статистичні ж дані показують, що в 74 % випадків злочини даного виду виявляються протягом доби, проте в 44,7 % випадках огляд місця події не проводиться, що потім ускладнює та відповідно затягує весь процес розслідування. Як справедливо це пояснюють теоретики сфери, причинами такого нехтування є сформована перебільшена думка слідчих про можливості та достатність бази свідків, сподівання на правдиві свідчення, інші подальші докази тощо, [22, с. 73].

Однак *огляд місця події* (стаття 237 КПК України) є, дійсно, де-факто незамінною слідчою (розшуковою) дією первісного етапу, адже слідчий безпосередньо, без проміжних ланок, сприймає ті чи інші об'єкти в тому вигляді, в якому їх застає: тобто доказова інформація надходить до останнього з мінімальними спотвореннями. Результати ж, отримані в ході огляду місця події, виступають, найчастіше, одним з найбільш істотних підстав для порушення кримінального провадження. Тому від правильності, точності і повноти його проведення залежить й усе подальше використання інформації, отриманої в ході проведення огляду.

У зв'язку з цим, наразі буде доречним зупинитися на найбільш значущих моментах, пов'язаних з використанням спеціальних знань, як в ході проведення огляду місця події як слідчої (розшукової) дії загалом, так і її застосуванні під час розслідування умисного заподіяння шкоди здоров'ю зокрема. Провідними *завданнями* огляду місця події під час розслідування аналізованої категорії злочинів виступатимуть:

а) безпосереднє сприйняття і точна фіксація обстановки на місці події;

²¹ Павлов Е. Ю. Проблеми доказування в стадії порушення кримінальної справи / / Вісник криміналістика. Вип. № 1 (9). - М., 2004. - С.77.

²² Сахарова Е. Г. Розслідування заподіяння шкоди здоров'ю. Дис ... канд. юрид. наука. - 2005. - С.73.

б) збирання слідів злочину і встановлення фактичних даних, які в подальшому можуть бути використані для виявлення або перевірки інших доказів;

в) встановлення характеру і обставин події, що сталася.

При цьому, фахівцями обґрунтовано вказується, що тактика огляду місця події під час розслідування нанесення тілесних ушкоджень залежить насамперед від біофізіологічного стану потерпілого – жива жертва злочину чи на місці злочину виявлено труп. В останньому випадку цю слідчу (розшукову) дію слід проводити з урахуванням організаційно-тактичних особливостей, притаманних огляду місця події при розслідуванні злочинів проти життя. Якщо на місці події перебуває потерпілий, необхідно невідкладно вирішити питання про надання йому медичної допомоги, а також встановити його особистість, [23, с. 143].

Тож, після прибуття на місце події слідчий повинен:

- впевнитись у наданні допомоги потерпілим;
- провести коротке опитування очевидців;
- визначитися з межами ділянки огляду та, якщо потрібно – організувати охорону;
- визначити функції кожного учасника огляду, вирішити питання про залучення необхідних додаткових спеціалістів і використання техніко-криміналістичних засобів.

Отже, тактика огляду місця події також втілюється у декількох етапах, які послідовно здійснює слідчий. Загалом на початковому етапі оцінюють обстановку, визначають порядок дій, роз'яснюють права й обов'язки учасників. Після закінчення цих дій слідчий починає безпосередній огляд місця події. Робочий етап здійснюють у наступних стадіях:

Статична стадія передбачає огляд без порушення обстановки, окремих слідів, зміни місця розташування речових доказів. На цій стадії слідчий

²³ Загородній І. В. Розслідування злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / І. В. Загородній. – Одеса, 2017. – 243 с.

пересувається місцем події, фіксує свою увагу на розташуванні окремих об'єктів огляду, обирає ті з них, які, на його думку, стосуються кримінального провадження, визначає порядок початку огляду і послідовність своїх дій.

У *динамічній стадії* виявлені сліди й речові докази підлягають детальному вивченню. На цій стадії активно застосовують науково-технічні засоби, здійснюють фотографування, відеозапис, виявляють невидимі сліди. В цій стадії можливим є проведення експрес-досліджень.

На цьому етапі слідчий виявляє сліди, предмети, речові докази, аналізує їх сутність, відношення до події, визначає наявність негативних обставин та намагається їх пояснити, висуває й уточнює версії. Застосовуючи науково-технічні засоби, слідчий чи за його вказівкою спеціаліст здійснюють вузлову й детальну фотозйомку, вилучають необхідні об'єкти, виготовляють копії слідів, здійснюють їх пакування.

На *заключному етапі* слідчий фіксує результати огляду місця події шляхом складання протоколу, виготовлення схеми, креслення, визначає, які об'єкти доцільно оглянути й вилучити додатково. Огляд можна вважати закінченим, якщо на всі питання щодо події кримінального правопорушення отримано повну й достовірну інформацію, [24, с. 194-195].

Отже, стає зрозумілим, що до участі у проведенні огляду у більшості випадків доцільно залучати спеціалістів, які допоможуть визначити направленість огляду, виявити місцезнаходження слідів злочину і речових доказів, попередньо визначити їх придатність до подальшого доказування обставин події. Зокрема, судового медика слід залучати для виявлення та вилучення виділень людини (крові, слини, сечі та ін.), криміналіста – для виявлення, фіксації і вилучення слідів трасологічного характеру (рук, взуття, транспортних засобів), застосування вогнепальної, холодної зброї або предметів, що використовувалися як зброя, кінолога зі службовою собакою – для переслідування підозрюваного «за гарячими слідами».

²⁴ Удовенко Ж. В. Криміналістика: Конспект лекцій: навчальний посібник / За заг. ред. проф. В. І. Галагана. – К., 2016. – 414 с.

Слід ураховувати, що огляд місця події, яким є житло чи інше володіння особи, відповідно до частини 2 статті 237 КПК України, здійснюється згідно з правилами, передбаченими для обшуку житла чи іншого володіння особи, тобто на підставі ухвали слідчого судді (статтями 235, 236 КПК України), [25, с. 144-145].

Підсумовуючи, ще раз підкреслимо, що за загальним правилом, слідчий огляд повинен здійснюватися негайно після отримання повідомлення про подію злочину, що забезпечує отримання всебічної інформації про подію й оперативність у здійсненні розшукових заходів. Важливою ж умовою ефективності огляду є належна підготовка слідчого та продумане використання ним всього арсеналу доступних спеціальних знань як власних, знову ж таки, так і доречно залучених спеціалістів.

Наступною групою слідчих (розшукових) дій на першочерговому етапі розкриття та розслідування умисного заподіяння шкоди здоров'ю особи є така процесуальна дія як *допит* – стаття 224 КПК України. Одразу варто зауважити, що тактика допиту потерпілого, підозрюваного, свідків, у тому числі з використанням спеціальних знань в області криміналістики і психології, наразі вже досить добре розроблена як в самому КПК України, так і в доктрині.

Водночас допит є по праву однією з найбільш складних слідчих (розшукових) дій. Адже мета останнього полягає в отриманні повних та таких, що відображають об'єктивну дійсність, показань, тому його проведення вимагає від слідчого напрочуд високої загальної культури, такту, делікатності, поєднаних з глибокими знаннями психології людини.

У зв'язку з цим, доцільним буде загострити увагу на питаннях використання при допиті спеціальних знань з різних областей наук, як самим слідчим як особою, яка уповноважена безпосередньо здійснювати допит, так і

²⁵ Загородній І. В. Розслідування злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / І. В. Загородній. – Одеса, 2017. – 243 с.

відповідними спеціалістами, які можуть бути потенційно залученими для допомоги.

За висвітленою статистикою, у 57,61 % випадках слідчим не вдається отримати об'єктивні свідчення від допитуваної особи, [26]. Найочевиднішим поясненням такої прикрої ситуації є недостатнє, або не зовсім правильне застосування останніми спеціальних знань з області криміналістики, судової медицини, психології та інших дотичних наук.

Зокрема, як зазначають дослідники цієї проблеми, слідчі найчастіше неякісно з'ясовували у допитуваних осіб, найперше, механізм нанесення тілесних ушкоджень (79,29 % випадків), обмежуючись та задовольняючись такими фразами, як «завдав удар кулаком в обличчя», «вдарив ногою в спину», «завдав удар ножом в груди» і тому подібні розмиті свідчення. Однак, такі особливості злочинної поведінки як: якою саме рукою було завдано удару; в яку частину обличчя; як тримав ніж (лезом вгору або вниз); траєкторія руху ножа; частина грудей, куди було завдано удар; п'ятою або гомілкою був нанесений удар, у яку частину спини (наприклад, праву нижню) тощо, слідчими зазвичай не з'ясовуються.

У 81,23 % випадках не з'ясовується, до прикладу, також і взаєморозташування нападника і потерпілого як у важливий момент першого удару, так і наступні. Слідчі знову обмежуються такими загальними вказівками як: потерпілий стояв спиною, потім повернувся обличчям; перебував правою стороною до нападника, після нанесеного удару впав, і тому подібні характеристики, [27]. Хоча при допитах в обов'язковому порядку необхідно з'ясувати якомога більш точне розташування учасників події у просторі стосовно один одного в кожен конкретний момент протягом всього часу скоєння злочинного діяння.

²⁶ Безтурботний О. В. Теоретичні та практичні проблеми розслідування злочинів, пов'язаних із заподіянням тяжкої шкоди здоров'ю. Дис ... канд. юрид. наука. - Барнаул, 2003. - С. 153-175.

²⁷ Гаутман Ю. А. Розслідування заподіяння тілесних ушкоджень. - М., 1974. - С. 17-19, 28-29, 31-34.

Для прикладу, порівняймо: потерпілий, при нанесенні першого удару знаходився своєю правою стороною щодо нападника (стояв/сидів), а після нанесення удару (опис) повернувся спиною (встав, впав, розвернувся тощо), притиснувши підборіддя до грудей, втягнувши голову в плечі, при цьому руки, зігнувши в ліктьових суглобах, притиснув до грудей, закрив ними верхню частину живота, груди і обличчя... Подібний детальний опис допоможе виявити невідповідність у показаннях допитаних осіб з наявними ушкодженнями, викривши їх у брехні, якщо така матиме місце.

З цих об'єктивних причин, ще рекомендується залучати судово-медичного експерта для його безпосередньої присутності на допиті. До слова, згідно з пунктом 2.20 Інструкції про проведення судово-медичної експертизи, [28], судово-медичний експерт з дозволу особи, яка проводить дізнання, слідчого, прокурора та суду має право бути присутнім при проведенні допитів та інших слідчих (розшукових) і судових дій, ставити запитання, що стосуються експертизи, особам, які допитуються.

Залучений експерт зможе в ході вільної розповіді допитуваної особи виявити обставини, що не відповідають дійсності і з дозволу слідчого задати якісні уточнюючі питання, чим дуже посприяє викриттю будь-якої неправдивої інформації та термінологічних спотворень.

Не менш важливо використовувати при допиті можливості й фахівців-криміналістів. Наприклад, в тих випадках, коли злочинцем використовувались саморобні вибухові, отруйні речовини, наркотичні засоби тощо, спеціальні криміналістичні знання експертів тієї чи іншої сфери могут дуже допомогти слідчому краще та більш точно зрозуміти допитуваного, який вживає спеціальні терміни, зібрати потрібні матеріали належним шляхом для направлення на експертизу, встановити спосіб вчинення злочинних дій,

²⁸ Інструкція про проведення судово-медичної експертизи [Електронний ресурс]: затверджена наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17 січня 2005 р. №6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0254-95#Text> (дата звернення: 31.03.2023).

негайно припинити неправдиві свідчення, що стосуються спеціальних питань тощо.

У необхідних випадках слідчі можуть запросити фахівця з області медичної психіатрії для участі в допиті осіб, які проявляють ознаки будь-якими психічних відхилень. Адже за таких обставин слідчому важко, а часом зовсім неможливо, налагодити психологічний контакт з допитуваним.

Отже, підведемо підсумок того *мінімуму*, який слідчий перш за все повинен з'ясувати під час допиту:

(слідчому слід отримати, повторимось, максимально точну і детальну інформацію!)

1. Місце, час і обстановку нанесення тілесних ушкоджень.
2. Особу підозрюваного та характер взаємовідносин між потерпілим і підозрюваним.
3. Спосіб нанесення тілесних ушкоджень.

Тепер загостримо увагу на *засадах фіксації* отримуваних показань. З цією метою складають протокол допиту, який є основним засобом його фіксації та джерелом доказів у кримінальному провадженні. У протоколі необхідно повно й об'єктивно відобразити події, що мали місце під час допиту, а також повідомлені допитуваним дані.

До складання протоколу ставлять такі вимоги:

- протокол допиту необхідно складати по ходу чи відразу після закінчення допиту. Неприпустимими є випадки складання протоколу наступного дня або після проведених наступних слідчих (розшукових) дій;
- у протоколі слід зазначити: час, місце, умови проведення й фіксації допиту, дані про особу, що проводить допит, допитуваного та інших учасників;
- показання записують від першої особи і, по можливості, дослівно (виключаючи вживання ненормативної лексики), чітко і зрозуміло, без зміни стилю;

- поставлені запитання та відповіді, на прохання допитуваної особи, можна викладати у протоколі власноручно, про що слід зробити відмітку;
- протокол не може бути стилізованим, а повинен точно фіксувати зміст виразів, які вживає допитуваний; якщо ці вирази є специфічними, малозрозумілими, допускається уточнення їх фактичного змісту для однозначності сприйняття інформації;
- у кінці протоколу зазначають факт ознайомлення учасників допиту з його змістом. Якщо необхідно, вносять доповнення чи уточнення. Підписують протокол допитуваний, слідчий та інші особи, що були присутні на допиті.

Додатками до протоколу допиту можуть бути схеми, креслення, малюнки, плани, що пояснюють його зміст. Ці додатки повинні бути засвідчені підписами особи, яка їх склала, і слідчого.

Як додаткові засоби фіксації під час допиту можна застосовувати також відеозйомку чи аудіо запис, [29, с. 243-244]. Мова ж є універсальним засобом комунікації, тому фіксація за допомогою техніки мовної інформації, що передається по акустичному каналу, з подальшим аналізом фонограм (а так само відеозапису), відіграє дійсно важливу роль у процесі отримання орієнтуючої інформації у кримінальному провадженні. Емоційні переживання, провокуючи функціональні зміни в центральній нервовій системі, призводять до змін у діяльності мовного апарату (і рухової моторики) і, як наслідок, до часто непомітних на слух (і візуально) змін мови (міміки, жестикуляції тощо), тому їх варто фіксувати за допомогою спеціальних технічних пристроїв.

Тактично рекомендується використовувати відеозапис лише у так званих складних випадках, а саме:

- при допиті на місці події;

²⁹ Удовенко Ж. В. Криміналістика: Конспект лекцій: навчальний посібник / За заг. ред. проф. В. І. Галагана. – К., 2016. – 414 с.

- при допитах осіб, які страждають на певні фізичні або психічні відхилення (при цьому матеріали відеозапису дають більш повне уявлення про специфіку отримання показань від таких осіб);
- при допиті малолітніх потерпілих і свідків;
- для фіксації свідчень обвинуваченого, який визнав свою провину, з метою відтворити їх співучасникам злочину, які не бажають давати свідчення;
- при допиті тяжкопоранених або хворих, чиє життя знаходиться під загрозою, [30, с. 44-45].

Повторно проаналізувавши особливості вербальної та невербальної комунікації, яка мала місце під час допиту (зокрема залучивши знання спеціалістів потрібних сфер), слідчий матиме змогу почерпнути дійсно корисну інформацію, яку він зможе потім перетворити у доказову або хоча б орієнтуючу.

2.2. Використання спеціальних знань на наступних етапах розслідування умисного заподіяння шкоди здоров'ю особи

Завдання початкового етапу розслідування вважаються виконаними після проведення слідчих (розшукових) дій, що носять невідкладний характер, як це було розкрито у попередньому підрозділі, та відповідно отримання даних, що дають підставу підозрювати конкретну особу (осіб) у скоєнні конкретного кримінально караного діяння злочину. Тут слідчий переходить вже до *більш планомірної роботи* – подальшого розслідування у кримінальному провадженні.

При цьому, ми у жодному разі не говоримо про ізолюваність даного етапу, так як робота по збиранню, перевірці та оцінці доказів з метою повного встановлення всіх обставин кримінального провадження фактично просто продовжується. Головна ж особливість останнього полягає у тому, що обсягу

³⁰ Газізов В. А., Філіппов А. Г. Відеозапис і його використання при розкритті і розслідуванні злочинів. Навчальний посібник. - М., 1998. - С. 44-45.

наявної інформації вже, як правило, досить, щоб слідчий здійснював свою діяльність більш цілеспрямовано, ніж на попередніх етапах, – зосереджуючись на одній-двом слідчих версіях, і йому було під силу відповісти на ті питання, які визначали проблемність початкового етапу розслідування. Інакше кажучи, відомості, наявні в розпорядженні слідчого, відрізняються великим обсягом, а їх зміст – більшою конкретністю, впорядкованістю, різноманітністю процесуальних джерел і надійністю доказової інформації. Всі ці властивості дають можливість перейти від пошукового (імовірнісного, багатоверсійного, нерідко інтуїтивного) варіанту розслідування до послідовного, побудованого на логічних висновках, отриманих із зібраних у кримінальному провадженні доказів.

Основними *завданнями* етапу подальшого розслідування виступатимуть:

- збір, аналіз і оцінка всіх необхідних доказів, на основі яких слідчий повинен встановити наявність або відсутність обставин, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, а також інших даних, що мають значення для конкретного кримінального провадження;
 - виявлення та викриття осіб, які вчинили злочин;
 - захист особи від незаконного та необґрунтованого обвинувачення, засудження, обмеження її прав і свобод;
 - розшук обвинуваченого, місцезнаходження якого невідоме, а також інших осіб, цінностей та інших об'єктів, необхідних для фіналізації процесу розслідування;
 - виявлення та усунення обставин, що сприяли вчиненню злочину,
- [31, с. 494-495].

Що ж стосується розслідування досліджуваного умисного заподіяння шкоди здоров'ю особи, то до таких обставин слід віднести:

- вид знаряддя, яким було заподіяно шкоду здоров'ю, та характер самого діяння;

³¹ Криміналістика: Підручник / За ред. Є. П. Іщенко. - М., 2003. - С. 494-495.

- чи не завдано шкоди здоров'ю в стані сильного душевного хвилювання або перевищення меж необхідної оборони;
- чи не супроводжувалося заподіяння шкоди здоров'ю, вчиненням інших злочинів;
- чи заподіяно шкоду здоров'ю навмисно або вже з необережності;
- який матеріальний збиток був заподіяний потерпілому в результаті злочину;
- всі обставини, що стосуються особи, яка вчинила злочинне діяння (стать, вік, професія тощо; обставини, що пом'якшують або обтяжують її відповідальність, тощо);
- причини і умови, що могли сприяти скоєнню злочину.

Типовими слідчими (розшуковими) діями на етапі подальшого розслідування, які вимагають від слідчих найбільш повного використання спеціальних знань різних галузей, є:

- огляд речей та документів;
- слідчий експеримент, перевірка показань на місці;
- проведення судових експертиз, [32, с. 63].

За загальним правилом – частина 5 статті 237 КПК України – під час проведення *огляду* дозволяється вилучення лише речей і документів, які мають значення для кримінального провадження, та речей, вилучених з обігу. Усі вилучені речі і документи підлягають негайному огляду і опечатуванню із завіренням підписами осіб, які брали участь у проведенні огляду. У разі якщо огляд речей і документів на місці здійснити неможливо або їх огляд пов'язаний з ускладненнями, вони тимчасово опечатуються і зберігаються у такому вигляді доти, доки не буде здійснено їх остаточні огляд і опечатування.

Аналогічні правила застосовуються і до проведення обшуку (огляду приміщення, житла чи іншого володіння особи), перевірки показань на місці, а

³² Курс криміналістики: в 3 т. П. Криміналістична методика: Методика розслідування злочинів проти особи, громадської безпеки та громадського порядку / за ред. О.Н. Коршунової і А. А. Степанова. - 2004. - С. 63-64.

так само інших слідчих (розшукових) діях: в протоколі має бути чітко вказані усі виявлені та вилучені предмети, з детальною фіксацією їх індивідуальних ознак.

Як показує практика, найбільш поширеними об'єктами огляду як слідчої (розшукової) дії на подальшому етапі розслідування злочинів виступають знаряддя їх скоєння (ножі, палиці, інші підручні предмети), предмети одягу потерпілого і злочинця (найчастіше – саме верхній одяг), інші об'єкти зі слідами біологічного походження (рушники, постільна білизна, частини килима, шматки шпалер тощо). Типові ж сліди, що виявляються слідчими при огляді названих предметів, це зазвичай:

1) біологічні сліди: кров на одязі потерпілого і підозрюваного, інших можливих об'єктах на місця події, знаряддях заподіяння шкоди здоров'ю тощо; волосся (в деяких випадках з частинками шкіри): знаряддя заподіяння шкоди здоров'ю, одяг потерпілого та підозрюваного;

2) сліди псування одягу (розріз, розруб, обпалювання, зім'яття тощо), [33, с. 52].

Таким чином, бачимо, що серед огляду речей у розумінні згадуваної статті 237 КПК України у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з нанесенням тілесних ушкоджень, особливе значення має огляд саме одягу потерпілого/підозрюваного. А основною *метою* проведення такого огляду (так само як і метою використання спеціальних знань під час цього процесу) є виявлення на одязі плям крові та інших виділень людського тіла, порізів, розривів, пробоїн, подряпин, потертостей, опалення ворсу, інших слідів, які могли залишити знаряддя злочину.

Зокрема, під час встановлення на одязі слідів крові особливу увагу спеціалісти закликають звертати на їх форму. Правильний опис форми слідів крові на одязі дасть можливість встановити механізм їх утворення, що, своєю чергою, дозволить отримати уявлення механізм вчинення злочину в цілому. Більш того, конфігурація слідів крові на одязі може допомогти встановити:

³³ Вандер М.Б. Слідчий огляд предметів. Автореф. дис ... канд. юрид. наук. - М., 1967.

взаємне розташування нападника і потерпілого; позу потерпілого в момент нанесення йому поранення; характер поранення; напрямок, кількість і силу нанесення ударів, [34, с. 167]. Тобто це уможливить слідчого скласти майже повну об'єктивну картину скоєного злочину.

Важливе значення має огляд одягу і в тому випадку, коли підозрюють, що людина сама завдала собі ті пошкодження, які вона видає як заподіяні іншою особою. Тому при огляді одягу підозрюваного слід звертати увагу на наявність слідів, що характеризують безпосередній контакт підозрюваного з тілом або одягом потерпілого. Ця обставина може бути підтверджена, до прикладу, виявленням на одязі підозрюваного волосся або окремих волокон тканини одягу потерпілого тощо.

При огляді одягу слід також перевіряти, чи наявні всі його частини. Так, при огляді верхнього одягу можна виявити відсутність рукава, коміра, пояса, кишені, манжета тощо. Особливого значення це набуває тоді, коли на місці події були виявлені аналогічні елементи одягу, а підозрюваний, наприклад, заперечує факт перебування там. В іншому випадку подібні частини одягу можуть бути представлені потерпілим, як свідчення чинення опору нападникові, [35, с. 35-36].

Водночас велика різноманітність речей, їх фізичних і технічних властивостей, розмірів і видів слідів звісно обумовлюють необхідність залучення спеціалістів різних галузей на допомогу слідству під час оглядів (найчастіше, знову-таки, найбільш корисними залишаються фахівці-криміналісти і судові медики).

Огляд одягу потерпілого іноді доцільно проводити разом з освідуванням. Дослідниками підкреслюється, що, як правило, сліди злочину локалізуються на тілі і одязі одночасно, але оскільки одяг першим сприймає дію знаряддя злочину, то в ряді випадків ознаки ушкоджень на одязі відображаються більш

³⁴ Корухов Ю. Г. Форми слідів крові на одязі / / Збірник «Криміналістика на службі слідства». Вип. 9. - М., 1957. - С. 167.

³⁵ Гутман Ю.Я. Розслідування заподіяння тілесних ушкоджень. - М., 1974. - С. 35-36.

чітко, ніж на тілі. Крім того, одяг здатен тривалий час відображати і зберігати сліди механічного впливу на нього. Дослідження одягу разом з дослідженням тіла іноді дозволяє встановити позу підозрюваного в момент нанесення тілесних ушкоджень. Усе це має значення для встановлення фактичних обставин події злочину, [36, с. 140].

У процесі розслідування умисного заподіяння шкоди здоров'ю особи також нерідко виникає необхідність перевірити або уточнити певні відомості, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення (наприклад, встановити більш детальний механізм нанесення тілесних ушкоджень, його окремих складових і визначити послідовність дій підозрюваного і потерпілого; встановити можливість нанесення підозрюваним тих чи інших тілесних ушкоджень потерпілому у певний спосіб; реконструювати змінену обстановку місця події; перевірити фактичну можливість з боку очевидців сприймати (бачити, чути) ті чи інші обставини нанесення тілесних ушкоджень, виходячи з умов події злочину (відстань від місця заподіяння тілесних ушкоджень, погодні мови, наявність освітлення, фізичні якості і стан здоров'я самих очевидців) тощо). І одним із досить надійних та передбачених законодавством способом це зробити виступає така слідча (розшукова) дія подальшого етапу розслідування як *слідчий експеримент* – стаття 240 вітчизняного Кримінального процесуального кодексу.

Завданням слідчого експерименту є встановлення того, могла чи не могла відбутися якась подія або дія за певних умов. Водночас *метою* слідчого експерименту слід виокремлювати не лише перевірку певних фактів, а й одержання нових доказів у кримінальному провадженні.

За необхідності слідчий експеримент може проводитися за участю спеціалістів, адже під час його проведення можуть проводитися вимірювання,

³⁶ Загородній І. В. Розслідування злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / І. В. Загородній. – Одеса, 2017. – 243 с.

фотографування, звуко- чи відеозапис, складатися плани і схеми, виготовлятися графічні зображення, відбитки та зліпки тощо.

При цьому, слідчий експеримент все-таки не так вже й часто проводиться під час розслідування злочинів, як досліджуваних нами – пов'язаних з нанесенням шкоди здоров'ю особи, так і загалом. У криміналістичній літературі це традиційно пояснюється насамперед двома особливостями. По-перше, слідчий експеримент відноситься до числа найбільш складних процесуальних дій, і під час його проведення слідчі стикаються з чималими труднощами організаційного характеру (визначення необхідного місця, часу, вибір учасників, технічних засобів та ін.). По-друге, результати слідчого експерименту далеко не завжди призводять до безспірних категоричних висновків, [37, с. 194].

Отож, дійсно, доказове значення слідчого експерименту повністю залежить від того, наскільки точно відтворені в ході експерименту обставини справжньої події при їх неодноразовому повторенні. Розмірковуючи тут логічно, ідеальним варіантом слідчого експерименту по встановленню механізму утворення слідів у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із заподіянням шкоди здоров'ю особи, тоді було б залишення відповідних слідів у вигляді тілесних ушкоджень на тілі потерпілого. Тобто необхідно нанести удар такої ж сили і в те ж місце тим же знаряддям, що зрозуміло є абсолютно неприпустимим, так як за своєю суттю буде мати місце новий злочин. Не випадково у зазначуваній статті 240 КПК України закріплено, що проведення слідчого експерименту допускається лише за умови, що при цьому не створюється небезпека для життя і здоров'я осіб, які беруть у ньому участь, чи оточуючих, не принижуються їхні честь і гідність, не завдається шкода (частина 4 названої статті).

³⁷ Слідчі дії (процесуальна характеристика, тактичні та психологічні особливості): навчальний посібник і психологічні особливості): навчальний посібник для вузів МВС СРСР /А.К. Гаврилов, Ф.В. Глазирін, С.П. Єфімічев та ін. Волгоград: ВСШ МВС СРСР, 1984. - 240 с.

Таким чином, за умови проведення подібних експериментів під час розслідування умисного заподіяння шкоди здоров'ю особи слідчі робитимуть спробу залишити сліди в максимальному ступені схожі з справжніми слідами злочину, однак виключно на манекені. Тому очевидно, що попри всі старання, подібність таких слідів залишатиметься дуже приблизною. У зв'язку з цим, не завжди можна використовувати отриманий результат від слідчого експерименту як належний доказ.

Отже, необхідно використовувати різновид слідчого експерименту, яка більш доречно підходить для аналізованих ситуацій, а саме – *перевірку показань на місці*. Так, перевірка показань на місці є слідчою (розшуковою) дією, що полягає у показі раніше допитаною особою місця і об'єктів, пов'язаних з розслідуваним злочинним діянням, одночасній дачі свідчень щодо цієї події та демонстрації окремих дій з метою перевірки наявних і отримання нових доказів у кримінальному провадженні.

У розумінні частини першої статті 95 КПК України, показаннями (свідченнями) ми називаємо відомості, які надають в усній або письмовій формі під час допиту підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження. Тому перевірка показань на місці матиме наступні тактичні особливості:

- показання повинні перевірятися лише у тому місці, де відбувалася подія та залишені сліди чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення;
- особа, показання якої перевіряють, повинна сама показувати, де і що відбувалося;
- у разі перевірки показань неприпустимо відтворювати цинічні дії, та дії, що загрожують безпеці оточуючих осіб або принижують їх честь і гідність;
- слідчий не повинен допускати в своїх діях чи запитаннях вказівок, підказок тощо;

- якщо перевіряють показання кількох осіб, цю слідчу (розшукову) дію проводять з кожним окремо;
- категорично заборонено повторювати показання і дії особи з метою створення найбільшої вірогідності перебігу подій, [38, с. 259].

Тобто слідчий лише зіставляє показання особи з реальною обстановкою події. Тут визнаємо, що слідчий експеримент і перевірка показань на місці все ж мають деякі риси подібності – обидві ці слідчі дії спрямовані на перевірку і уточнення доказів.

Основним способом фіксації результатів проведення слідчого експерименту є протокол, у якому докладно викладають умови і результати їх проведення. У протоколі виділяють три частини: вступну, описову і заключну. В описовій частині протоколу слідчого експерименту/перевірки показань зазначають такі відомості:

- точне місце проведення слідчої (розшукової) дії, метеорологічні, звукові та інші умови;
- обстановку проведення слідчого експерименту;
- розміщення учасників перед початком дослідів;
- зміст кожного досліду;
- одержані результати та ін.

Також слід зазначити: звідки почався маршрут прямування до місця перевірки, як він проходив, які показання давав підозрюваний чи свідок, які дії він виконував на місці події; які питання ставилися до особи, показання якої перевіряються, які вона давала відповіді; які сліди чи предмети було виявлено у ході перевірки показань на місці.

У протоколі мають міститися відомості про заяви та зауваження учасників слідчої (розшукової) дії (якщо вони мали місце), про час початку і закінчення слідчого експерименту, про попередження учасників щодо нерозголошення даних досудового розслідування. Протокол складає особа, яка

³⁸ Удовенко Ж. В. Криміналістика: Конспект лекцій: навчальний посібник / За заг. ред. проф. В. І. Галагана. – К., 2016. – 414 с.

проводила цю процесуальну дію, а підписують його всі особи, які брали участь у слідчому експерименті, [39, с. 262].

2.3. Особливості призначення експертиз під час розслідування умисного заподіяння шкоди здоров'ю особи

Судова експертиза – явище комплексне та багатогранне. На його законодавчому визначені ми вже дещо зупинялися, однак, аби дістатися до суті цієї експертної діяльності, необхідно зазирнути дещо глибше у той складний світ залучених до неї спеціальних знань. Водночас, так як нас більшою мірою цікавлять лише ті з типових видів судових експертиз, що призначаються під час розслідування умисного заподіяння шкоди здоров'ю особи, то сконцентруємось на розкритті саме їх конкретних об'єктів та питань, що виносяться на розгляд експерта за цих визначених обставин.

Тож, *об'єктом судової експертизи* зазвичай називають певні джерела інформації для експерта, [40, с. 263]. Під час розслідування умисного заподіяння тілесних ушкоджень того чи іншого ступеня тяжкості це можуть бути, до прикладу, найрізноманітніші матеріальні предмети, використані винним як знаряддя скоєного злочину та відповідно долучені до матеріалів кримінального провадження як речові докази. Хоча в половині випадків для нанесення тілесних ушкоджень потерпілому, як правило, не застосовуються будь-які знаряддя або засоби, адже для злочинів даної категорії характерним є відсутність елементу підготовки до вчинення протиправного діяння, оскільки умисел на заподіяння тілесних ушкоджень виникає найчастіше раптово (наприклад, під час сварки, з'ясування відносин тощо), проте загалом знаряддями, що здатні допомогти у порушенні анатомічної цілісності або фізіологічних функцій органів і тканин особи, існує чимало:

³⁹ Удовенко Ж. В. Криміналістика: Конспект лекцій: навчальний посібник / За заг. ред. проф. В. І. Галагана. – К., 2016. – 414 с.

⁴⁰ Удовенко Ж. В. Криміналістика: Конспект лекцій: навчальний посібник / За заг. ред. проф. В. І. Галагана. – К., 2016. – 414 с.

- тупі предмети, до яких відносяться, зокрема, предмети господарсько-побутового призначення: сувенірні, саморобні та інші ножі, ломи, ключі, сокири, пательні, тарілки, виделки та ін.; побутові прилади: чайники, праски, фени та ін. Рідше – предмети промислово-технічного призначення: фрагменти арматури, металевих труб, дроти, запчастини тощо;
- гострі предмети, зокрема, холодна зброя;
- вогнепальна зброя та вибухові речовини і пристрої для заподіяння тілесних ушкоджень (використовуються порівняно ще більш рідко);
- хімічні речовини, зокрема, кислота, що може знаходитися в господарстві (оцет, сірчана кислота, соляна кислота тощо), [41, с. 11].

Звісно ж, основним об'єктом експертного дослідження при розслідуванні заподіяння шкоди здоров'ю виступатиме сам потерпілий як живий (проте понівечений) організм (людина): його виділення, наприклад, ушкоджені частини тіла, шкіри, кісток абощо. Отже, об'єкти кожної з судових експертиз є своєрідними та характерними для «свого» виду/роду експертизи і тому часто виступають тією ознакою, за якою ми й розмежовуємо (умовно класифікуємо) останні.

Говорячи ж про *предмет судових експертиз*, то у процесуальній доктрині вироблена практично одностайна думка – ним називають фактичні дані (обставини), що встановлює експерт у результаті дослідження, які мають значення для кримінального провадження, [42, с. 265]. Тобто він є загальним для усіх видів спеціальних експертних досліджень і складає фактичні дані (обставини кримінального провадження), що підлягають доказуванню (ч. 1 статті 91 КПК України):

- подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення);

⁴¹ Самодін А. В. Фондова лекція з навчальної дисципліни «Розслідування окремих видів злочинів»: Особливості розслідування заподіяння тілесних ушкоджень. – К., 2016. – 36 с.

⁴² Удовенко Ж. В. Криміналістика: Конспект лекцій: навчальний посібник / За заг. ред. проф. В. І. Галагана. – К., 2016. – 414 с.

- винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;
- вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат;
- обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;
- обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання;
- обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру тощо.

Більш того, у частині другій статті 242 КПК взагалі знаходимо пряме законодавче зобов'язання слідчого або прокурора до забезпечення проведення відповідної експертизи щодо:

- встановлення причин смерті;
- *встановлення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень;*
- визначення психічного стану підозрюваного за наявності відомостей, які викликають сумнів щодо його осудності, обмеженої осудності;
- встановлення віку особи, якщо це необхідно для вирішення питання про можливість притягнення її до кримінальної відповідальності, а іншим способом неможливо отримати ці відомості;
- визначення розміру матеріальних збитків, якщо потерпілий не може їх визначити та не надав документ, що підтверджує розмір такої шкоди, розміру шкоди немайнового характеру, шкоди довкіллю, заподіяного кримінальним правопорушенням.

Таким чином, доходимо висновку, що проведення судової експертизи за своєю сутністю є невід'ємною частиною процесу розслідування заподіяння

будь-якої шкоди здоров'ю особи (а надто умисної або умисної у стані сильного душевного хвилювання тощо), адже звичайного освідчування потерпілого/підозрюваного (стаття 241 КПК України) найчастіше недостатньо для створення повної картини події (дійсної моделі скоєного злочинного діяння) та тих негативних кримінально-караних наслідків, що настали і собі потребують максимально точної оцінки та належної подальшої кваліфікації. Саме тому, спираючись на наведені вимоги кримінального процесуального законодавства, інші положення різноманітних підзаконних актів, зокрема й численні постанови Пленуму вітчизняного Верховного Суду, треба зазначити, що під час розслідування злочинів із нанесення умисних тілесних ушкоджень, зазвичай проводяться такі (назвемо їх типовими для розслідування аналізованої категорії злочинів проти здоров'я особи) види експертиз:

- судово-медичні (потерпілих, підозрюваних/обвинувачуваних);
- судово-медичні (судово-біологічні) згадуваних можливих речових доказів;
- психіатричні/психологічні/психолого-психіатричні;
- медико-криміналістичні;
- наркологічні;
- імунологічні;
- генетичні;
- матеріалів, речовин і виробів (серед них навіть ґрунтознавчі);
- одорологічні;
- трасологічні (слідів знарядь, ніг і взуття людини, транспортних засобів абощо);
- дактилоскопічні;
- балістичні, холодної зброї.

Для прикладу, опитування правоохоронців виявило, що найбільш вагому інформацію для розслідування умисних тілесних ушкоджень вони отримували з висновків наступних експертиз: судово-медичної – 34% відповідей, судово-

біологічної – 18%, дактилоскопічної – 16%, досліджень холодної зброї – 10%, трасологічної (слідів взуття) – 9%, балістичної – 8%, [43, с. 190]. Наразі пропонуємо стисло зупинитися на названих основних видах експертиз, зокрема судово-медичній, судово-біологічній, судово-психологічній, методиках цих експертних досліджень, особливостях їх призначення та методах проведення.

Судово-медична експертиза. Судово-медична експертиза потерпілих, обвинувачуваних та інших (живих) осіб є найчастішим видом діяльності судово-медичних експертів, на частку якого припадає близько 50–80% їх щорічної роботи. І при цьому в основному (до 75% випадків) перед судово-медичними експертами ставляться питання щодо визначення саме ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, [44, с. 539, 540]. Так, базовим нормативним документом, своєрідною «методичкою» при виконанні цього виду судово-експертних досліджень є уже відомі нам з Розділу 1 Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, затверджених наказом МОЗ України від 17 січня 1995 р. № 6, [45]. Пункт четвертий останніх навіть носить характерну назву: «Методичні вказівки». Тут нагадаємо, що під *методикою будь-якого експертного дослідження* варто розуміти певну вироблену «програму вирішення тієї чи іншої експертної задачі (у нас, до прикладу, – це встановлення конкретного ступеня тяжкості умисного тілесного ушкодження), що складається з послідовних, практичних і розумових дій, спрямованих на пізнання властивостей і передбачених для цього застосування певних методів і засобів дослідження», [46, с. 266].

⁴³ Лускатова, Т. О. Призначення судових експертиз під час розслідування умисних тяжких тілесних ушкоджень, що спричинили смерть потерпілого. *Право і суспільство*, (3 (3)), 2015. 188-193.

⁴⁴ Гуров О. М. Наукові розробки харківських судових медиків щодо обґрунтування діагностичних критеріїв визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*, (9(9)), 2007. 539-544.

⁴⁵ Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень: Наказ МОЗ України від 17.01.1995 р. № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95> (дата звернення: 16.01.2023).

⁴⁶ Удовенко Ж. В. Криміналістика: Конспект лекцій: навчальний посібник / За заг. ред. проф. В. І. Галагана. – К., 2016. – 414 с.

Отож, маємо, що судово-медична експертиза з метою встановлення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень проводиться судово-медичним експертом шляхом безпосереднього медичного обстеження потерпілих. Проведення цієї експертизи тільки за медичними документами (історією хвороби, індивідуальною картою амбулаторного хворого тощо) допускається у виняткових випадках і лише за наявності справжніх повноцінних документів, що містять вичерпні дані про характер ушкоджень, їх клінічний перебіг та інші необхідні відомості (п. 4.1 Правил).

Судово-медичний експерт встановлює особу обстежуваного за паспортом чи іншим документом, що його замінює, з'ясовує у нього обставини заподіяння ушкоджень, скарги та, за потребою, інші відомості; ознайомлюється з матеріалами кримінального провадження і наявними медичними документами. Усі отримані відомості фіксуються у висновку експерта (акті судово-медичного обстеження) (п. 4.2 Правил).

При цьому наголосимо, що загострення попередніх захворювань після заподіяння тілесного ушкодження, а також інші наслідки, що обумовлені не власне характером цього ушкодження, а випадковими обставинами (наприклад, алкогольним сп'янінням, правцем), індивідуальними особливостями організму (наприклад, гемофілією), дефектами надання медичної допомоги тощо не повинні враховуватися при оцінці ступеня тяжкості. В таких випадках експерт зобов'язаний вказувати характер причинно-наслідкових зв'язків між ушкодженням і такими наслідками. Тобто ушкодження хворобливо змінених тканин і органів може бути розцінене за ступенем тяжкості як ушкодження здорових, лише якщо між цим ушкодженням і несприятливим кінцем є прямий та доведений причинний зв'язок (п. 4.7 Правил).

Таким чином, у належних (повних, достатніх, обґрунтованих) висновках судово-медичного експерта повинні міститися наступні відомості (п.п. 4.9.1 - 4.9.5 Правил):

- характер ушкоджень з медичної точки зору (садно/синець/рана/перелом кістки абощо), їх локалізація, властивості;
- вид знаряддя/засобу, якими могли бути спричинені ушкодження;
- механізм виникнення ушкоджень;
- давність (термін) спричинення ушкоджень;
- ступінь тяжкості тілесних ушкоджень із зазначенням кваліфікаційної ознаки – небезпека для життя, розлад здоров'я, стійка втрата загальної працездатності тощо.

Судово-біологічна експертиза. До судово-біологічної експертизи під час розслідування заподіяння умисної шкоди здоров'ю найчастіше вдаються за-для встановлення певних видів біологічних речовин (до прикладу, виділень людини: крові, слини, поту тощо), які можуть бути залишеними на певних вилучених речових доказах. А так як умисне нанесення тілесних ушкоджень у 100% випадків є активним діянням, воно не може проявлятися у певній злочинній бездіяльності суб'єкта його вчинення. Це означає, що в об'єктивній стороні цієї кримінально-каранної активної поведінки завжди буде наявний обов'язковий фізичний контакт винного з предметом вчинення злочину або з потерпілою особою. Таким чином, судово-біологічна експертиза часто буде здатна допомогти заповнити чимало пробілів у слідовій картині цього злочинного діяння, яка, у свою чергу, «є прямим відображенням способу вчинення злочину, що істотно впливає на формування слідчої ситуації і визначає шляхи і можливості розкриття конкретного злочину», [47, с. 15].

Як приклад, 21 березня 2013 року близько 22:00 гр. Д., перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, в кафе «Едельвейс» у м. Карлівка Полтавської області вчинив сварку з гр. Ж., який також перебував у стані алкогольного сп'яніння. Під час сварки гр. Д. наніс гр. Ж. тілесних ушкоджень. Після затримання гр. Д. відмовився від причетності до вчинення правопорушення, проте судово-біологічна експертиза одягу, вилученого під час обшуку його

⁴⁷ Самодін А. В. Фондова лекція з навчальної дисципліни «Розслідування окремих видів злочинів»: Особливості розслідування заподіяння тілесних ушкоджень. – К., 2016. – 36 с.

квартири, довела, що темно-коричневі плями на ньому – це кров, що належить потерпілому, [48, с. 76].

Зокрема, сліди крові займають одне з головних місць у числі тих доказів, які використовуються правосуддям для встановлення матеріальної істини у кримінальних провадженнях про злочини проти життя й здоров'я людини, зокрема заподіянні умисних тілесних ушкоджень. Тому пошуки слідів крові повинні бути цілеспрямованими і повсякчас проводитися на місці події: обов'язковий огляд одягу та огляд особи, підозрюваної у вчиненні злочину, огляд знаряддя, предмета, яким були заподіяні ушкодження, одягу і тіла потерпілого тощо.

Загалом, речовими доказами, на яких можуть бути виявлені описані сліди, в процесуальному розумінні (стаття 98 КПК України) є матеріальні об'єкти, які були знаряддям вчинення кримінального правопорушення, зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження. Тут доречно буде наголосити, що за цих причин під час огляду місця події лікар-експерт (експерт-біолог) повинен допомагати слідчим органам у правильному забиранні та упаковуванні речових доказів. Крім того, він може дати слідчому кваліфіковані поради щодо їх правильного зберігання, що є надзвичайно важливим для уникнення небажаних похибок майбутніх експертиз, до їхньої відправки на дослідження та розтлумачити можливості судово-медичної (судово-біологічної) експертизи речових доказів, [49, с. 464].

Подальше ж судово-біологічне дослідження крові та відповідний висновок експерта вже включатимуть:

⁴⁸ Єфімов, М. М., Чаплинська, Ю. А. Організаційно-тактичні особливості призначення експертиз при розслідуванні хуліганства. Криміналістичний вісник №2 (22), 2014. 74-80.

⁴⁹ Судово-медична експертиза речових доказів біологічного походження. URL: https://nmapo.edu.ua/images/FakPidVik/kafSudMed/Ebook/464-520.-Rozdil_9.-Biol.pdf (дата звернення: 17.02.2023 р.).

- орієнтовні проби на кров: візуальний огляд приміщення, проба з реактивом Воскобойнікова (бензидинова проба), з люмінолом або з перекисом водню, огляд приміщення в УФ-променях (ці проби не є обов'язковими, не доводять наявності крові на об'єкті, проте є необхідними для відбору об'єктів, що підлягають подальшому дослідженню);

- доказ наявності в досліджуваному матеріалі крові;
- встановлення видової приналежності крові;
- встановлення статевої приналежності крові;
- встановлення групової приналежності крові за ізосерологічними системами;

- встановлення приналежності крові певної категорії осіб за іншими системами і ознаками (ізофермент, фетальний гемоглобін, хоріонічний гонадотропін, імунологічними методами і т. д.);

- встановлення регіональної приналежності крові;
- виключення або встановлення приналежності крові конкретній особі (значення молекулярно-генетичних методів), [50, с. 468, 469].

Судово-психологічна експертиза. Об'єкт і предмет судово-психологічної експертизи близькі до об'єкта і предмета судово-психіатричної і комплексної судової психолого-психіатричної експертиз. Однак справа в тому, що психічні особливості людини можна об'єднати у дві великі групи: особливості, що мають патологічну природу, і особливості, що не виходять за межі психічної норми. До першої групи слід віднести, наприклад, такі явища, як галюцинації всіх видів (зорові, слухові тощо) і псевдогалюцинації, порушення сприйняття, численні форми патології розладів пам'яті та мислення тощо, [51, с. 13]. Так от, виявленням таких прямих сумнівів щодо

⁵⁰ Судово-медична експертиза речових доказів біологічного походження. URL: https://nmapo.edu.ua/images/FakPidVik/kafSudMed/Ebook/464-520.-Rozdil_9.-Biol.pdf (дата звернення: 17.02.2023 р.).

⁵¹ Крюкова М.А., Єлховський І.В. Судово-психологічна експертиза (в допомогу до самостійної роботи для здобувачів вищої освіти ступеня бакалавра факультету психології, політології та соціології) / М.А. Крюкова – Одеса: Фенікс, 2021. – 61 с.

осудності (ба навіть дієздатності) підозрюваного/винного займаються експерти-психіатри шляхом проведення необхідних судово-*психіатричних* досліджень. Завданням же судово-психологічних експертиз є дослідження виключно *непатологічних* психічних процесів, станів та властивостей *здорової осудної* особистості: психологічної мотивації дій обвинувачуваних, потерпілих; встановлення фізіологічного афекту, можливості обмови і самообмови з певних психологічних мотивів; психологічної оцінки особистості підсудного і його соціальних установок тощо. Таким чином, при розслідуванні заподіяння *умисної* шкоди здоров'ю особи (за якої винний повністю усвідомлює характер своїх протиправних дій, і його психічне здоров'я не викликає жодних сумнівів у представників слідчих органів чи підтверджено висновком вже попередньо проведеної судово-психіатричної експертизи) у більшості випадків можуть знадобитися послуги саме експерта-психолога, який відповідно до своєї компетенції хоча і не вдається до прямої юридичної оцінки, однак допомагає слідчому та суду з'ясувати чимало обставин такого кримінального провадження.

Для прикладу, основним видом діяльності, який застосовує експерт-психолог при проведенні психологічної експертизи є психодіагностика – сукупність визначених спеціальних методик і прийомів формування психологічного діагнозу/оцінки підекспертної особи, [52, с. 16]. Основні ж етапи цієї психологічної оцінки/психологічного дослідження при виробництві судово-психологічного висновку можна представити у вигляді такої узагальненої схеми:

- Чітке з'ясування фабули кримінального провадження. Експерт-психолог реконструює тимчасову послідовність подій, використовуючи всі наявні у кримінальному провадженні показання (обвинувачуваного, свідка, потерпілого), матеріали виходу на місце події і слідчих експериментів, а також дані інших судових експертиз.

⁵² Національна академія внутрішніх справ. Психологія експертної діяльності. Матеріали для самостійної роботи. – К., 2016. – 52 с.

- Психологічний аналіз індивідуально-психологічних особливостей під експертного за кримінальним провадженням і залученими до неї матеріалами.
- Психологічний аналіз динаміки психічного стану і психічної діяльності під експертного за матеріалами кримінального провадження.
- Проведення клініко-психологічної бесіди і експериментально-психологічного дослідження з одночасним спостереженням під експертного.
- Порівняльний аналіз даних психологічного вивчення кримінального провадження, даних бесіди, спостереження та результатів експериментального дослідження.
- Аналіз взаємодії особистості під експертного з юридично значимої ситуацією: дослідження особливостей відбиття, усвідомлення, розуміння, змістового сприйняття ситуації, довільної вольової регуляції своїх дій, контролю своєї поведінки – з урахуванням індивідуально-психологічних можливостей, емоційного і функціонального стану, особливостей рівня психічного розвитку, психічних розладів .
- Складання кінцевого висновку з формулюванням експертних відповідей на поставлені питання судово-слідчих органів, [53, с. 22].

Тут наразі підведемо лінію, підсумувавши тим, що достовірність будь-якої експертної оцінки дуже залежить від рівня компетенції експерта (команди експертів), який проводив це дослідження. Незалежно від виду та характеру експертизи, висновки повинні надаватися найбільш кваліфікованими та дійсно компетентними фахівцями досліджуваної сфери. Лише за таких умов буде досягнуто істинної загальної мети як всього інституту судових експертиз, так і кримінального провадження як такого (стаття 2 КПК України) – забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був

⁵³ Національна академія внутрішніх справ. Психологія експертної діяльності. Матеріали для самостійної роботи. – К., 2016. – 52 с.

обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

З усього вище викладеного ми вже з певністю можемо дійти твердого розуміння того, що входить до змістовного наповнення такого поняття, як «висновок судового експерта». Так, останній за своєю суттю повинен являтися органічно-логічним поєднанням: перше – докладного опису проведених експертом необхідних досліджень + друге – зроблених за їх результатами висновків, які є обґрунтованими відповідями на раніше поставлені цільові запитання від тієї особи, яка власне й була ініціатором залучення експерта до конкретного кримінального провадження з тією чи іншою метою. Законодавче підтвердження своєму подібному висновку знаходимо у частині першій статті 101 КПК України.

З частини 2 статті 84 КПК України можемо дізнатися ще й процесуальний статус аналізованого продукту судово-експертної діяльності: висновки експертів є одними з процесуальних джерел доказів у кримінальному провадженні. З огляду на це, усвідомлюємо, що тоді кожен висновок експерта, попри те що його об'єктивність та правильність гарантуються законом (зокрема статтею 4 ЗУ «Про судову експертизу»), як і будь-який інший доказ, має бути ретельно оцінений на предмет його належності, допустимості та достовірності (як основних законодавчо-процесуальних вимог до всіх доказів). Така ж оцінка належить до відання нікого іншого, як суду (слідчого судді) та представників досудового слідства (слідчого, прокурора): слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення (частина 1 статті 94 КПК України).

Тут ще раз зацентуємо на тому, що експертний висновок у кримінальному провадженні не має жодних переваг або будь-якої наперед встановленої сили у порівнянні з іншими доказами у кримінальному провадженні (частина 2 статті 94 КПК України). Щойно названі законодавчі гарантії щодо надійності судово-експертної діяльності та ґрунтовності її продукту, що зумовлюються застосуванням у них того широкого кола наукових, технічних та інших спеціальних знань, не можуть виключати можливості, ба навіть необхідності, їх процесуальної оцінки слідчими органами і судом у повному обсязі. Водночас віддаймо належне, що лише по відношенню до цього джерела доказів кримінально-процесуальний закон вимагає вмотивованої незгоди: висновок експерта не є обов'язковим для особи або органу, яка здійснює провадження, але незгода з висновком експерта повинна бути вмотивована у відповідних постанові, ухвалі, вирoku (частина 10 вже згадуваної статті 101 КПК України). Отож, виходить, що оцінка висновку судового експерта є не менш складним та комплексним розумовим процесом, ніж сам процес проведення експертного дослідження, адже і собі вимагає задіяння чималого обсягу спеціальних знань та напрацьованого професійного досвіду, охоплюючи:

- і аналіз дотримання процесуального порядку доручення та проведення судової експертизи;
- і визначення відповідності висновку експерта завданню;
- і встановлення повноти та наукової обґрунтованості висновку експерта;
- і визначення відповідності висновку експерта іншим зібраним під час провадження доказам;
- і перевірку належності (віднесення до кримінального провадження) даних, які містяться у висновку тощо, [54].

⁵⁴ Ярослав Ю.Ю. Оцінка висновку експерта за допомогою спеціальних знань / Ю.Ю. Ярослав. Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа та спеціальних знань в

Таким чином, бачимо, що перед використанням такого джерела доказів, як висновок судового експерта, будь то провадження щодо умисного заподіяння шкоди здоров'ю особи, або будь-яка інша категорія кримінальних проваджень, суд зобов'язаний здійснити прискіпливу аналітичну роботу за-для перевірки відповідності такого дослідження усім законодавчим вимогам та процесуальним канонам. Судовий же експерт несе відповідальність за завідомо неправдивий висновок та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків (ч. 2 статті 102 КПК України).

ВИСНОВКИ

Дослідивши тему *«Особливості використання спеціальних знань під час розслідування умисного заподіяння шкоди здоров'ю особи»* та виконавши відповідні завдання, можна зробити такі висновки.

Найперше, констатуємо той факт, що розслідування заподіяння умисної шкоди здоров'ю особи є трудомістким та відповідальним процесом, у якому немає місця жодним похибкам або неточностям. Тому він і вимагає від усіх причетних до розслідування зазначеної категорії кримінальних проваджень подібного обсягу розумових зусиль, тієї висоти й глибини їх спеціальної підготовки, виняткового професійного досвіду та показового рівня загальної ерудованості з блискучим вмінням враховувати неймовірну кількість найдрібніших деталей та обставин вчинення особою конкретного злочинного діяння.

При цьому, очевидним стало і те, що ефективність розслідування злочинів, зокрема пов'язаних з умисним заподіянням шкоди здоров'ю особи, значною мірою залежить саме від уміння слідчого тактично грамотно та всебічно застосовувати весь арсенал спеціальних знань та навичок для отримання доказової і орієнтуючої інформації як самостійно, так і з залученням спеціалістів, експертів інших галузей.

У спробі ж виокремити для себе поняття та зміст досліджуваних знань, ми узагальнили, що спеціальні знання в криміналістичній сфері – це професійні знання, що набуваються слідчими в результаті навчання та практичної діяльності, які дозволяють їм виявляти, фіксувати та досліджувати сліди злочину з метою збору доказів та отримання інформації для розкриття злочинів та забезпечення правосуддя. Ці знання можуть включати такі області як криміналістика, балістика, графологія, експертиза документів, ДНК-аналіз, фізика, хімія та інші науки, що стосуються виявлення, аналізу та інтерпретації доказів у кримінальному провадженні.

Водночас, як ми також дійшли висновку, спеціальні знання останніх можуть бути прямо не пов'язані з веденням кримінального судочинства (як приклад: мистецтво фотографії, основи креслення тощо), однак використовуються і часто є необхідними, ба навіть незамінними, для досягнення конкретних слідчих цілей в ході кримінального процесу. На противагу зазначеному, тут також принагідно підкреслимо, що не є спеціальними знання в галузі матеріального та процесуального права, загальновідомі та загальнодоступні наукові знання.

При цьому, вважаємо, усі вищевикладені нюанси такими, що заслуговують належної уваги як юристів-практиків, так і законодавця, тому для полегшення розуміння сутності аналізованого поняття пропонуємо внести зміни до частини першої статті 3 Кримінального процесуального кодексу України (Визначення основних термінів Кодексу) та додати наступний пункт:

спеціальні знання – це професійні знання і навички слідчих та залучених спеціалістів галузі, які дозволяють ефективно виявляти, фіксувати та всебічно досліджувати докази у кримінальному провадженні для забезпечення правосуддя.

Загальновизнаними та основними формами використання спеціальних знань під час розслідування умисного заподіяння шкоди здоров'ю особи виступають судова експертиза та участь спеціаліста під час проведення процесуальних дій. Найчастіше залучаються особи, що мають спеціальні знання, звісно ж, у галузі медицини (судово-медичний експерт або лікар). Беручи участь у проведенні окремих слідчих (розшукових) дій або надаючи консультації в якості спеціаліста, лікар допомагає слідчому з попереднім (до проведення судово-медичної експертизи) визначенням ступеня тяжкості ушкоджень у потерпілої особи і відповідно більш точною кваліфікацією скоєного діяння, може зорієнтувати щодо давності заподіяння шкоди, оцінити стан потерпілого після застосування до нього насильства і можливість спілкування з ним для отримання інформації про обставини злочину тощо.

Однак, найбільша відповідальність, з огляду на викладене в обидвох розділах, все ж лягає на залучених до кримінального провадження судово-медичних експертів, що зумовлено, знову ж таки, особливостями з'ясування деталей об'єктивної та суб'єктивної сторін обраної для дослідження категорії злочинів проти здоров'я особи – нанесення умисних тілесних ушкоджень. Адже лише експерт, згідно з процесуальним законом, є тим, хто, володіючи істотними науковими, технічними та іншими спеціальними знаннями, має право на проведення затребуваних судових експертиз, і кому відповідно доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери його знань, зокрема обов'язкового (ч. 2 ст. 242 КПК України) визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень.

Сама ж діяльність судових експертів так само є дуже складним та комплексним процесом. Усі судово-експертні дослідження мають свій об'єкт та предмет, за якими ми їх і розмежовуємо на численні види. Так, було встановлено, що під час розслідування злочинів із нанесення умисних тілесних ушкоджень, зазвичай проводяться такі основні види судових експертиз, як судово-медичні, судово-біологічні, судово-психологічні/судово-психіатричні, медико-криміналістичні, дактилоскопічні, одорологічні, трасологічні, балістичні, холодної зброї тощо. Усі вони (а надто отримані від них результати як продукти дослідження кожного з їх об'єктів) можуть відіграти значну роль під час створення повної картини події (дійсної моделі скоєного злочинного діяння) та тих негативних кримінально-караних наслідків, що настали і потребують максимально точної юридичної оцінки та належної подальшої кримінально-правової кваліфікації.

Говорячи про тактику використання спеціальних знань на етапах розслідування умисного заподіяння шкоди здоров'ю особи, то у тому або іншому їх обсязі воно відбувається на кожному із них. Так, на першочерговому ж етапі розслідування проводяться, зрозуміло, найбільш нагальні слідчі

(розшукові) дії. При цьому, ігнорування цього моменту загрожує втратою слідів злочину, а, отже, доказів у кримінальному провадженні. Успішне ж розслідування злочинів, спрямованих проти життя і здоров'я особи багато в чому залежить саме від того, наскільки своєчасно і компетентно/тактично грамотно були проведені початкові слідчі кроки, до яких ми відносимо огляд місця події, допит потерпілого, допит свідків, затримання і особистий обшук підозрюваного, допит підозрюваного, освідчування і огляд одяжі підозрюваного тощо.

На наступних етапах розслідування умисного заподіяння шкоди здоров'ю особи слідчий переходить від пошукового (імовірнісного, багатOVERСІЙНОГО, нерідко інтуїтивного) варіанту розслідування до вже більш послідовного, побудованого на логічних висновках, отриманих із зібраних у кримінальному провадженні доказів. Типовими слідчими діями, які вимагають від слідчих найбільш повного використання спеціальних знань різних галузей, на цьому етапі є огляд речей та документів, слідчий експеримент, перевірка показань на місці та найбільш вагоме – проведення судових експертиз.

Фіналізується досудове розслідування умисного заподіяння шкоди здоров'ю особи складанням справедливого обвинувального акту. Щоб названий процесуальний документ був дійсно справедливим, вмотивованим та повним, слідчий починає складання даного акта з оцінки сукупності (комплексу) наявної у нього доказової інформації (як звинувачувального, так і виправдувального характеру). Для максимальної об'єктивності і щойно згаданої комплексності брати останню він зобов'язаний не тільки з протоколів слідчих дій, але також і зі свідчень допитаних у кримінальному провадженні осіб, висновків експертів, речових та інших доказів.

Водночас важливо, що використання того чи іншого доказу, зокрема, експертного висновку у будь-якому кримінальному провадженні, не можливе без його попередньої ретельної оцінки на предмет належності, допустимості та достовірності, яка, зі свого боку, входить до обов'язків суду (слідчого судді) і

представників досудового слідства (слідчого, прокурора) та залежить від якості й повноти тепер вже їхніх профільних знань.

Таким чином, на прикладі дослідження ключових моментів використання спеціальних знань під час розслідування умисного заподіяння шкоди здоров'ю особи, нам вдалося підтвердити той факт, наскільки відповідальним є цей процес як з точки зору незамінності останніх як центральної рушійної сили розкриття та розслідування кожного передбаченого кримінальним законом протиправного діяння, так і з огляду на те, яким чином їх обсяг та якість у багажах фахівців сфери може впливати на долі звичайних людей. Це надихає тільки збагачувати власний багаж таких знань як майбутнього практикуючого фахівця юридичної сфери. Проведення ж подібних досліджень дуже допомагають у досягненні названої мети та вже самі по собі є неабияким внеском до цієї спеціальної колекції професійних знань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдєєва Г. К. Місце судової експертизи у науково-технічному забезпеченні слідчої діяльності в умовах змагального кримінального провадження. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2021. № 41. С. 88–93.
2. Актуальні питання криміналістики: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 20 груд. 2018 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2019. 334 с.
3. Безтурботний О. В. Теоретичні та практичні проблеми розслідування злочинів, пов'язаних із заподіянням тяжкої шкоди здоров'ю. Дис ... канд. юрид. наука. Барнаул, 2003. С. 153-175.
4. Вандер М.Б. Слідчий огляд предметів. Автореф. дис ... канд. юрид. наук. М., 1967.
5. Газізов В. А., Філіппов А. Г. Відеозапис і його використання при розкритті і розслідуванні злочинів. Навчальний посібник. М., 1998. - С. 44-45.
6. Гаутман Ю. А. Розслідування заподіяння тілесних ушкоджень. М., 1974. - С. 17-19, 28-29, 31-34.
7. Гуров О. М. Наукові розробки харківських судових медиків щодо обґрунтування діагностичних критеріїв визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*, (9(9)), 2007. 539-544.
8. Дрозд В.Г., Лук'янчиков Б.Є. Взаємодія слідчого з спеціалістом в процесі розслідування злочинів, пов'язаних з завданням тілесних ушкоджень. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*: зб. наук. пр. 2006. Вип. 32. С. 91-96.
9. Єфімов, М. М., Чаплинська, Ю. А. Організаційно-тактичні особливості призначення експертиз при розслідуванні хуліганства. *Криміналістичний вісник* №2 (22), 2014. 74-80.

10. Загородній І. В. Розслідування злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / І. В. Загородній. – Одеса, 2017. – 243 с.
11. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень [Електронний ресурс]: затверджена наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 №53/5: редакція наказу від 26 грудня 2012 р. №1950/5. Електрон. текст. дані. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98/page> (дата звернення: 31.03.2023).
12. Інструкція про проведення судово-медичної експертизи [Електронний ресурс]: затверджена наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17 січня 2005 р. №6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0254-95#Text> (дата звернення: 31.03.2023).
13. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
14. Корухов Ю. Г. Форми слідів крові на одязі. *Збірник «Криміналістика на службі слідства»*. Вип. 9. - М., 1957. - С. 167.
15. Криміналістика: Підручник / За ред. Є.П. Іщенко. - М., 2003. - С. 494-495.
16. Криміналістика: підручник /В.В. Пясковський, Ю.М. Чорноус, А.В. Іщенко, О.О. Алексєєв та ін. Київ: Центр учбової літератури, 2015. 544с.
17. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 р. № 2341 – III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25-26. ст. 131.
18. Крюкова М.А., Єлховський І.В. Судово-психологічна експертиза (в допомогу до самостійної роботи для здобувачів вищої освіти ступеня бакалавра факультету психології, політології та соціології). Одеса: Фенікс, 2021. 61 с.
19. Курс криміналістики: в 3 т. II. Криміналістична методика: Методика розслідування злочинів проти особи, громадської безпеки та

- громадського порядку / за ред. О.Н. Коршунової і А. А. Степанова. - 2004. - С. 63-64.
20. Лускатова, Т. О. Призначення судових експертиз під час розслідування умисних тяжких тілесних ушкоджень, що спричинили смерть потерпілого. *Право і суспільство*, (3 (3)), 2015. 188-193.
 21. Мединська, Л. В. Використання спеціальних знань у кримінальному провадженні України. *Прикарпатський юридичний вісник*, 2014. 278-286.
 22. Мультимедійний підручник «Криміналістика». Розділ 3. Криміналістична тактика. URL: <https://arm.naiau.kiev.ua/books/criminalistics/info/lec21.html> (дата звернення: 21.03.2023).
 23. Мультимедійний підручник з навчальної дисципліни «Кваліфікація окремих видів злочинів». URL: www.naiau.kiev.ua (дата звернення: 11.02.2023).
 24. Настільна книга слідчого: [Наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів] / НЗ2 М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К: Вид. Дім «Ін Юре», 2007. – 728 с.
 25. Національна академія внутрішніх справ. Психологія експертної діяльності. Матеріали для самостійної роботи. – К., 2016. – 52 с.
 26. Новик В. В. Криміналістичний супровід оцінки доказів / / *Вісник криміналістики*. Вип. № 3 (15). - М., 2005. - С. 27.
 27. Павлов Е. Ю. Проблеми доказування в стадії порушення кримінальної справи / / *Вісник криміналістика*. Вип. № 1 (9). - М., 2004. - С.77.
 28. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень: Наказ МОЗ України від 17.01.1995 р. № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95> (дата звернення: 11.02.2023).
 29. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (дата звернення: 09.02.2023).

30. Самодін А. В. Фондова лекція з навчальної дисципліни «Розслідування окремих видів злочинів»: Особливості розслідування заподіяння тілесних ушкоджень. – К., 2016. – 36 с.
31. Сахарова Е. Г. Розслідування заподіяння шкоди здоров'ю. Дис ... канд. юрид. наука. - 2005. - С.73.
32. Семенов В. В. Спеціальні знання в розслідуванні злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / В. В. Семенов. – Київ, 2006. – 212 с.
33. Слідчі дії (процесуальна характеристика, тактичні та психологічні особливості): навчальний посібник і психологічні особливості): навчальний посібник для вузів МВС СРСР /А.К. Гаврилов, Ф.В. Глазирін, С.П. Єфімічев та ін. Волгоград: ВСШ МВС СРСР, 1984. - 240с.
34. Судово-медична експертиза речових доказів біологічного походження.
URL: https://nmapo.edu.ua/images/FakPidVik/kafSudMed/Ebook/464-520.-Rozdil_9.-Biol.pdf (дата звернення: 17.02.2023 р.).
35. Ярослав Ю.Ю. Оцінка висновку експерта за допомогою спеціальних знань / Ю.Ю. Ярослав. Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа та спеціальних знань в юридичній практиці: Електронний журнал / [редкол.: Назаров О. А. (голов. ред.) та ін.]. К., 2019. № 3 (19).
URL: <https://goo.su/0iVw> (дата звернення: 29.03.2023).